

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Afresten

Sofren

Sofrenssons

Memorialbog.

Presten Søfren Søfrenssøns Memorialbog

1564—1599.

Udgiven

for

Det Norske Historiske Kildeskriftfond

ved

A. E. Erichsen.

Kristiania

1898

Indledning.

Kun faa og ufuldstændige biografiske efterretninger lader sig samle om den mand, hvem den her meddelte gamle „Memorialbog“ skyldes. Det første, som med sikkerhed vides om hr. Søfren Søfrenssøn, er, hvad han selv fortæller i sine optegnelser, at han som sogneprest i Solum og Mælum ved Skien for første gang modtog biskop Frants Berg i visitats den 15. juli 1564; han kan saaledes paa den tid ikke have været ret mange aar i disse kald. Om hans herkomst og hjemstavn haves ingen oplysning; men der er i hans sprog enkelte ordformer, som synes at tyde paa, at han har været dansk af fødsel; han skriver saaledes bisgaard (bispegaard), opsøffue (opsøge), wunsdagh (onsdag), hvilket sidste formentlig nærmest tyder paa jydsk oprindelse.

I 1570, mellem 16. marts og 28. juli, forflyttedes han, som det fremgaar af optegnelsesbogen, til Bø prestegjæld i Telemarken. Herom indeholder en erklæring fra bønderne i Solum og Mælum af 5. marts 1608 (indtagen i Oslo kapitelsbøger) følgende: „Den tid den svenske feide var, da havde vi en sogneprest ved navn hr. Søfren, og udimidlertid han var hos os, blev et andet sogn ledigt, kaldes Bøhered; thi han sagde og mente sig ikke at kunne hjælpe i disse sogn, at de var hannem for ringe; da var han om samme gjeld Bøhered, hvilket han og fik.“ I den samme erklæring berettes der, at ved hr. Søfrens forflyttelse blev Solum og Mælum slaaet sammen med Skien; thi „da var Skien by ganske lidet og ringe for sognepresten.“ Den fælles sogneprest skulde holde kapellan i de to landsogne. Ikke mange aar derefter fik dog Solum og Mælum atter sin egen sogneprest.

Biskop Jens Nilssøns visitatsbøger, som er hovedkilden til den tids prestehistorie, giver ikke megen underretning om hr. Søfren. Denne biskop kom ikke til Bø i de aar, som hans udførligere reiseoptegnelser omfatter. Kun lejlighedsvis omtaler de ham nogle faa

gange. Da biskopen i 1595 holdt visitats hos hr. Jens Kristenssøn i Fyresdal, klagede denne over en uret, som han mente var ham skeet af hr. Søfren og presten i Hollen. De havde nemlig taget til sig en vis Jørgen, som før havde været skolemester i Skien, og lod ham læse med deres børn, uagtet hr. Jens havde „stedt“ ham for et aar til at undervise sin søn. Hr. Søfren havde paa samme tid en voksen datter, Marin, der var gift med Kristen Olufssøn, sogneprest i Kviteseid og senere provst. I 1596 var hr. Søfren tilstede ved det prestemøde, som holdtes i Skien under biskop Jens Nilssøns nærværelse.

Den sidste notits med hr. Søfrens haand i hans „Memorialbog“ skriver sig fra de første dage af aaret 1599. Heller ikke fra andre kanter har man senere efterretninger om ham. Ifølge en tavle i Bø kirke (meddelt i Løvenskiolds Bratsbergs Beskrivelse s. 171) har han været prest i Bø i 50 aar, hvilket ikke kan være rigtigt; derimod kan hans hele prestevirksomhed nok have strakt sig gjennem et saa langt tidsrum.

Søfren Søfrenssøns Memorialbog tilhører en tid, da der ikke paalaa presterne forpligtelse til at føre nogensomhelst embedsprotokol. At ikke destominstre nidkjære sogneprester af egen drift og til egen nytte har holdt bog over visse af de embedet vedkommende forretninger, er ikke umuligt, men i ethvert fald er hr. Søfrens optegnelser de eneste saadanne fra det 16de aarhundrede, som endnu er bevarede. Uagtet disse hans optegnelser efter sit indhold går tilbage til aar 1564, viser det sig ved betragtning af skriften og blækket, at bogen først er indrettet i 1570, samtidig med hr. Søfrens ankomst til Bø; de ældre notitser er da paa én gang indførte, vistnok efter tidligere løse optegnelser. Bogens titel har hr. Søfren aabenbart først skrevet, efterat en god del af indholdet var indført.

Memorialbogens stof er af en dobbelt art, idet den dels korteligt fortæller om bispernes visitatser, dels meddeler afskrifter af modtagne embedsskrivelser. I begge henseender yder den ret interessante bidrag til tidens kirkehistorie og tjener ikke mindst til at belyse den høit-fortjente mag. Jens Nilssøns virksomhed som biskop i Oslo og Hamars stifter. De udførlige beretninger om denne biskops reiser, som nu foreligger udgivne af professor Yngvar Nielsen, begynder, som bekjendt, først med aaret 1593, medens man for den tidligere tid kun har biskopens yderst kortfattede reisedagbøger; hertil danner hr. Søfrens

meddelelser et lidet supplement og tillige et modstykke, idet man her faar prestens udtalelser om den visiterende biskop og ikke, som sedvanligt, det omvendte. Ulige betydeligere i omfang er kopierne af de skrivelser, som sognepresten modtog dels fra biskopen dels fra sin provst. Ingen af dem angaar den enkelte prest eller menighed, men de er alle af almenkirkeligt indhold, og flere af dem har ikke liden kirkehistorisk betydning; navnlig kan i saa henseende fremhæves mag. Jens Nilssøns latinske rundskrivelse af 1581, stilet til begge hans stifters presteskab, om aarvaagenhed ligeoverfor jesuiternes bestræbelser; dette er, saavidt vides, den eneste udtalelse, der haves fra hans haand om den katholske propaganda, som straks efter hans død skulde gibe saa sterkt om sig i hans egne stifter og mest i den kreds, som havde staaet ham nærmest.

Den allerstørste del af Memorialbogens indhold er skrevet med hr. Søfrens haand. Denne er langtfra at være smuk, ofte slurvet og vanskelig; han bruger kun gotisk skrift, hvad enten sproget er dansk eller latin. Ved de 3 længste stykker har han benyttet andre og bedre skrivere. Stykke VII er skrevet med latinsk skrift af en overmaade sirlig og tydelig haand. En tredje, øvet og letlæst haand har skrevet stykke IX, dog saa, at overskriften og intimationen er skrevet af hr. Søfren selv; den samme haand har skrevet stykke XII, hvor kun overskriften over provst Thomas Andersøns følgeskrivelse er med hr. Søfrens haand.

I slutningen af bogen er et par ledige blade af en senere prest i Bø, Frants Mikelssøn, benyttede til i aarene 1628 og 1640 at indføre nogle hans embede vedkommende optegnelser, hvoraf den første er ganske karakteristisk. Ogsaa disse optegnelser er her meddelte som tillæg.

Haandskriftet er en liden oktavbog og indeholder nu 118 sider, hvoraf 3 er blanke. Nogle blade er i tidens løb afrevne og bortkomne. Ved en senere indbinding (vistnok i forrige aarhundrede) er læggene komne i uorden, saa at bogen nu begynder (side 1) med det stykke, som i denne udgave er betegnet som nr. II; derefter følger til s. 36 stykkerne III—VIII, s. 37—82 st. XII—XXI, s. 83 st. XXV, s. 84 er ubeskreven, s. 85 bogens titel, s. 86 ubeskreven, s. 87—88 st. I, s. 89—108 st. IX—XI, s. 109—110 st. XXIV, s. 111—112 st. XXII—XXIII, s. 113—117 de som tillæg trykte to stykker, s. 118 ubeskreven.

Haandskriftet eies nu af det trondhjemske videnskabsselskabs bibliothek, blandt hvis manuskripter det er katalogiseret som nr. 53 8vo. Det befandt sig endnu 1640 paa Bø prestegaard, men sees af forskjellige eieres paaskrifter snart derefter at være kommet ud paa bygden. I 1736 eiedes det af en bonde i Seljord. Dets senere skjæbne kan med sikkerhed skjønnes at være den, at det mod slutningen af det 18de aarhundrede erhvervedes af den bekjendte forfatter og samler H. J. Wille, som 1779 blev kapellan i sin fødebygd Seljord og døde 1808 som stiftsprovst i Trondhjem, hvor han var sekretær i videnskabsselskabet. Der findes i Willes Reise i Telemarken et par notitser, som paatagelig skyldes benyttelse af hr. Søfrens manuskript. Efter Willes død blev det erhvervet af videnskabsselskabets bibliothek, i hvis kontinuations-katalog for 1808—31 det opføres s. 168 under titel: „En geistlig Copie-Bog, begyndende 1570“ (den begynder efter den nuværende indbinding med kopi af et brev fra 1570).¹

Efter Willes tid har Memorialbogen neppe været kjendt eller benyttet i historisk øjemed, indtil jeg under et ophold i Trondhjem for nogle aar tilbage blev opmerksom paa haandskriftet, fik det udlånt og deraf gjorde en del uddrag, som senere af biskop dr. theol. A. Chr. Bang er benyttet i hans skrift „Den norske kirkes geistlighed i reformations-aarhundredet“.

Videnskabsselskabets direktion har velvilligen stillet haandskriftet til min raadighed under besørgelsen af denne udgave.

¹⁾ Willes værdifulde bogssamling solgtes ved auktion i Trondhjem i oktober 1811. Videnskabsselskabet kjøbte ved denne leilighed for 1500 rd. (Thj. Vid. Selsk. Skr. i 19. aarh. IV, 19). Den over Willes bogssamling udgivne katalog (Thjem 1811 8vo) opregner ikke manuskripterne.

Stavanger, marts 1898.

A. E. Erichsen.

Seuerinj Seuerinj possessio.

Memorial bog om hues bispen och prouisterne i theris
vissitering och scriffuilsser anrettett haffue her hos i
Skie søssel i nogen forgangne aar, som datumit vduisser.

I.

[Visitatser og kirkelige bestemmelser 1564—70].

War bispenn¹ ij wissiter[i]ngh. hos mig paa Solim } aar
15. Jul: } 1564.

Paa palm søndag visiterit hand anden gangh hos migh, }
siiiden iegh kom till Solim. } 1567.

Sancti Michels dagh der epter samme aar fick iegh bispens
breff om bededage, som holdes skulde for den nød oc trengs[el],
rigett paahengde med krihg oc feide.

Fredagen nest epter kindel: da iegh foer till dett
danske raad, her Jørgen Lycki, Biørn Andersen,
Christopher Walkendrop oc Jon Wenstermand } 1568.
ij Skien, ssom da war der tre nætter, fick iegh bispens
breff om bededage att holde och giøre med faste, almisse
oc bøner for kong: mtts: krigsfolk, ssom war inddragett
ij Suerige.

Pridie visitationis Mariæ misit dominus Magnus²
mih[i] literas superat: nostri de imaginibus ex nostris
templis expurgandis, de feriis non agendis et præcipue } 1568.
kjørmysdage³ oc de vniormitate in omnibus articulis, qui
habentur in ordinatione regie mtts:

¹⁾ Mag. Frants Berg, biskop over Oslo og Hamar stifter 1548—1580.

²⁾ Mogens Eskildssøn, sogneprest i Skien og vistnok provst. (Dombog
for 1580 s. 118, 134).

³⁾ Kjørmysdag (oldn. kirkjumessudagr) er aarsdagen for en kirkes ind-
vielse; om de udskeielser, hvortil dens festligholdelse gav anledning, fornem-
melig i Telemarken, henvises til L. Daaes noter til Biskop Glostrups visitatser
i Oslo og Hamar stifter s. 136 fg.

16. Martii fick iegh bispens breff om fremede folk, ssom skulde offuer høris oc om bede dage, ssom skulde holdes neste wunsdagh, taarsdagh oc fredagh epter vi fick samme breff. 1570.

II.

En copie aff bispens breff, iegh fick 28. Jul: aar 1570 om fremede folk, ssom offuer høris skulde ij de articler, som kongl: mtt: befalld haffde.¹⁾

Ieg Frands Bierigh, superintendent offuir Oslo oc Hamerstigter, helsser eder dannemend, ssom sogneprester ere wdi Schie søssil wid siøsiiden, her Anders ij Edanger,²⁾ her Anders paa Bamle³⁾, her Mogens wdi Schien, her Niels paa Hollen⁴⁾, her Seuren paa Bø, her Laurids wdi Seude⁵⁾, kierligen medt Gud. Er eder dannemend well witteligt, kongl: matts: breff er kommen, att saa mange fremede och wdlendiske, som for to aar siiden er kommen hid till lands oc haffue bosatt sigh her enten ij kiøbstederne heller paa bygden, skulde examineris oc offuerhøris om theris tro, att mand wiide kand, huad tro de haffue oc huad religion de ære wdaff, att hands kongl: matts: vndersaatt[er] icke skulde bliiffue besmittit med nogen suermerii oc falsk lerdøm, som wdi Vesterlanden oc andersteds skeed er, huorfor hans kongl: matt: haffuer medt stor aluorlighed laditt saadant sitt breff wdgaa, huilkitt iegh formoder ij haffue huer en copie wdaff.⁶⁾ Tha effter iegh

¹⁾ At hr. Søfren to gange fik bispens brev om „fremmede folk“, først 16. marts (se ovenfor) og derefter 28. juli 1570, forklares deraf, at han modtog det første som sogneprest i Solum, det andet i Bø, hvortil han i mellem-tiden var forflyttet. Biskopens skrivelser var foranledigede ved kongebrev af 26. decbr. 1569, trykt i N. Rigsregistr. I 644.

²⁾ Hr. Anders kjendes ikke andenstedsfra; han maa være død snart efter, da der 1575 var en anden prest i Eidanger.

³⁾ Hr. Anders Villumssøn i Bamle omtales i Dr. A. Chr. Bang, Den norske geistlighed i reformations-aarhundredet s. 91.

⁴⁾ Hr. Nils kjendes ellers ikke; i 1575 var der en anden prest i Hollen.

⁵⁾ Vistnok Laurits Matssøn, der forekommer som sogneprest i Saude fra 1575 til 1601.

⁶⁾ Kongebrevet udkom nemlig i trykken. Se Danske kirkelove, udg. af H. F. Rørdam, II 184.

haffuer nu offuerhørtt dennom wdi kiøbstederne, saa haffuer iegh oc beffaled presterne wdmedt siøsiderne her omkring att skulde haffue en flitige wardeckt oc tilsyøn huer wdi sitt gield om samme fremede oc wdlendiske, huilkedt iegh oc med thete mitt breff vil eder dannemend alle oc huer ij seer paa kongl: mtts: wegne bøditt oc beffalitt, att huer vdi sin gield skall flitigen ransage, om nogen wdlendiske for to aar siiden haffuer boosat sigh wdi hands gield, heller oc her effter kommendes worder oc acter att bosette sig der, att ij da tager lensmanden till eder oc lade thenom høre kongl: mtts: breff, beffalendes thenom, att de epter kongl: mtts: breffs lydelsse med redt første komme wd till Op[s]lo att lade sigh offuerhøre, oc att thenom ingen plats stedes wdi eders gield, før the haffuer verit inde oc haffuer saa besiglede breff medt sigh, att de ere examenerit oc offuerhørd, och kommer der ellers nogle andre fremede oc wdlendiske, der icke acter att bosette sigh, men ellers acter att bliiffue ther paa en maaneds tiid eller to att giøre theris kiøbinskab, oc the ellers andersteds wanker omkringh wdi eders gield till giilder oc gestebud blant eders almue, att ij tha flitigen ransager, huad folk thett er, om the ere icke wederdøbere, sacramentere, heller oc de haffue nogen anden suermerii med att fare, att ij tha wdi lensmandens neruerelsse tager theris forplictelssse aff thennom wnder then straff, som kongl: mtts: breff indeholder, att the intiidt enten lønlig heller obenbare skall blant eders almue wdøsse aff then mieningh, the haffue, enten nu heller en anden tiid, the kommer egien, men haffuer de nogitt, da skall de haffue thett hos thenom sielfuer, saa fromt [!] de skall icke straffis derfor epter kongl: mtts: breffs lydelsse, bedindes eder dannemend, att ij thet fliitigen oc aluorligen giører, tagindes der ingen forsømmils fore, epte[r]som ij dannemend sielfuer wiide mact paa liiger, paa dett kongl: mtts: wilie oc beffalingh kand fuld giøris, och epter ssom ij sielfuer wille stande vid siiden oc suare tillitt¹⁾, hues kongl: mtts: beffalningh forsømis, men huilken aff eder thett forsømer, oc nogre aff samme fremede bliifuer wdj eders gield bosatt oc er icke offuerhørde, da skall ij sielfue suare der till, iegh will for kongl: mtt: være orsagitt her wdi, betenckindes oc, att hues kongl: mtts: breff icke var kommen, da burde os

¹⁾ D. e. til det.

dogh huer wdi sin gield att see till, om hand will were en tro-Guds ords tienere, att hands almue bliiffuer icke aff nogen suermerii heller falk' lerdom forgiffuen, fordi dett heder altt saa: *Cauete a pseudopropheticis*, oc som Paulus Acto: 20 in Mileto paa-minder pastores ex Epheso: *Attendite vobis et gregi, super quo spiritus sanctus posuit vos pastores ad regendum ecclesiam Dei, quam acquisiuit sanguine suo, cogitantes etiam fidei pastoris esse non tantum gregem pascere, sed etiam lupos ab ouibus abarcere, nisi velit audire mercenarius, qui vidit lupum venientem, fugit et deserit oves, lupus autem rapit et dispergit oves; mercenarius autem fugit, quia mercenarius est et non est illi cura de ouibus. Cauete etiam illud væ, quod Deus apud prophetas in pseudopastores toties ingeminat.* Simul etiam memores estote Pauli dicentis: *Væ mihi, si non euangelizauero.* Item vobis etiam in mentem veniat parabola de malo seruo apud Matheum, cuius partem Christus minatur cum hypocritis ponendam esse, vbi erit ploratus et stridor dentium, sed potius sitis serui fideles et prudentes, quos dominus præfert¹ famulitio suo. Ita cura et diligentia inuigilate, vt tandem audiatis: *Euge, serue bone et fidelis, super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium domini tui.*

His paucis &c. ex Tonsbergh 5. Ap: anno 1570 sub meo signeto.

III.

I571 den anden søndagh ij aduenten fick iegh itt breff, wor kommitt fraa bispen, dogh wbesiigledtt, om dennom, som haffde gissuitt dem till habe och icke weritt for kiercke dørren tilsammen wied, lyudinde ord fraa ord ssom her efter følger.

Iegh Frandts Bergh, superattendent offuir Oslogh och Hamers sticter, hilser ether dannemend, som sogneprester ære vtti Skiesøssel och Telemarcken, kierligen medt Gud. Er ether dannemend vel vitteliggitt, hu[o]r ofte iegh haffuir ij min vissiteringh vthi ethers kierckier laditt kongl: mtts: breff forkynde, att the, ssom wilde giffte sigh huos ether, skulde icke beffatte sigh medt hin

¹⁾ Vistnok feil i afskriften for: præficit (Matth. 24, 45).

anden, før ther wor lyust aff prædicke stolen for thennom och før the ære wiid for kierckedørren sammen¹, och haffuer aluorligen beffalid ether danemend, att ij skulde see ther effter huer vthi sitt gield, att saadant icke skie skulde emod kongl: mtts: beffalningh. Men nu formercker iegh, att saadant skeer ligeuel hos ether, att de dogh ligeuel løbe tilsammen, huercken wied for kierckedøren, icke helle[r] lyust for thennom aff predicke stolen, men gifuer hueranden theris tro om afftenen och søger saa strax sengen tilhobe och liiger saa tilhobe vdi løst leffnett halffue aar och hele aar, huilkitt der er emod altt skuell oc redelighed och emod all ære och tuett, och troer iegh, thet fiendes icke ij Dammarck [!], icke ij Tyskland heller nogensteds, saa wiett som christendomen er, andensteds end her ij Norriige, huilket lenger icke stedis skall heller maa. Thi vill iegh haffue ether paamintt paa mitt embeitz wegne och aluorligen bøditt och beffalitt sub priuatione paresiæ², athi haffue en flitigh tillsyun huer ij sitt gieldt, att saadant icke her effter skier hos ether, saa frampt att i icke sielffue vil suare thertil, atth kongl: mtts: beffalning bliffuer icke fuldgiortt. Men de, som her till haffue leiigjt wthi saadant løst leffnett och icke ære wiede tilsamen, icke heller ære lyst fore wdi predickestolen, maa ij lege thennom en termine fore, enthen 8 heller 14 dage ij thet lengste, effter de haffue hørtt thet breff, att de kommer for kiercke dørren oc lade sigh der wie tilhobe, heller de wille giøre brølop tilhobe heller ey, der mue de selue raade fore, och saa lenge till de haffue weritt for kiercke dørren sammen, at ij lader dennom wid fogeden heller lønsmanden forbiude, att de ey beffatte sigh medt huerander, och att de inden samme 14 dage kommer wdt till Aggershus att tale ij Christiern Munckis minde paa kongens vegne for dett de her till dags haffue leggitt tillhobe, och for de haffue talitt ij kongens minde, da skal ij huercken wie thennom heller gjiffue thennom sacramentitt, men holle thennom som andre wguadelige folk, der icke børrtt att haffue lodt heller partt

¹⁾ Det kongebrev af 20. august 1550, hvortil her sigtes, findes i uddrag i N. Rigsregist. I, 124. Det er fuldstændig trykt i Paus's Gamle forordn. for Norge s. 315 fg. og Rørdams Danske kirkelove II, 38 fg., men er beggesteds feilagtig henført til 21. august 1555. Kongebrevet er rettet til almuen i Oslo og Hamar stifter og er visselig fremkaldt af biskop Frants Berg.

²⁾ D. e. paroeciæ (parochiæ), prestekald.

ij then christen samfundt medt andre christne. Vil iegh och haffue ether dannemend beffalitt, att ij medt dett alle[r] snarist giffuer migh thennom beschrifne paa ith register, huer vdi sitt gield, som saa liige tilhobe och icke ære viedtt sammen, at Christiern n Munck och iegh kand wiide, huem de ære och huad de heder, och atthj dannemend thet saa flitteligen giøre, som ij ther sieluer ville suare till, hues nogre fiendes wdi giellitt, som icke ære schieligen giffuitt till kiende, och tencker till, att ther will effter thenne dagh icke skiemptis medt thenne sagh, som her till skiett er. Therfor see sigh huer¹

IV.

En copii aff bispens breff, iegh fick Philipi oc Jacobi dagh aar 1571 om iii dages predicken hollis skulde til tacksiigelsse for den gode Guds velgierningh, oss var beffuist medt den fredt, wi nu nylig haffde faaid effter den longsomeligh oc suare feide, vi haffde hafft.

Iegh Frantz Biergh, superattendent offuir Opslo oc Hamers stigter, hiilsser eder dannemend, ssom præster ære ij Skie sössell och Tellemarcken, kierligen med Gud oc wor herre Iesu Christo. Vider, kiere brødre, att Gud omsier haffuir hørtt woris bøner oc giortt en god ende paa thenne languarindis feyde, saa wi haffue nu en god fred, och derfor er kon: matt: beffalningh komen migh tilhaande, att iegh skall lade holle tacksiigelsse wdi alle kiercker offuir thisse tuene stigter, och skall thenne tacksiigelsse hollis iii dage omkringh, som er mandagen, tiisdagen och onsdagen. Thi will iegh paa min embitz wegen haffue eder dannemend bøditt och beffalitt, att ij wdi den neste wege effter ij haffue dette mitt breff, lade same feriæ iii dage bliffue holtt wdi eders kiercker, først wdi hoffuitt kiercken oc saa wdij anexerne, och skall same feriis iii dage predickis wdi kierckerne och Te Deum siungis effter predicken same for^{ne} iii dage, wdi dett sted ssom bleff tillforn litanierne syngitt, och lader oss tacke then almegigtigste Gud, att wi maa nu siunge Te Deum med glede, ij dett

¹⁾ Resten mangler, da det følgende blad er bortrevet.

sted wi tilforn med bedrøffuelsse siunge litaniern[e]. Och skall ij ssamme iii dage handle wdi ethers predicken thisse effterfølgindes materier. Then første dagh skall then textt handlis i [Luc:] 13 : *Nisi pænitentiam egeritis, omnes simul peribitis,* och ther fliteligh paaminde almuen, att the tencker till att giøre pænitentz och rete och bedre sigh, att Gud skall icke forgieffues haffue slitt sine limer paa oss. Men huis thett icke skeer, er thett beffrøctindes, att Gud kommer ey igiend med sin straff och hand ey besøger oss med flere och maa skee med større plager end hand oss end nu her till besøggt haffuer. Then anden dagh skall handlis de iii vers aff then 145. psalme fraa thedt wers: *Prop[er] est dominus omnibus inuocantibus eum,* och indtill enden, och ther flitteligen paaminde eders almue, att Gud omsier hører sine christnis bøner, dogh hand siunis en tiid longh icke att wille høre thennom, hand komer dogh omsier med sin hielp, som hand nu haffuir giørtt wid oss, ther nu ij thenne suare feyde ved viii aar istedt haffue siungett litanier i thisse tuende riger och andre bøner, med suck och graad ropte op ij himelen till hannom, dogh hand en tiid longh haffuer forholtt oss sind hielp for, hånd dogh alligeuell omsier haffuer hørtt voris bøner och haffuer giortt en god ende paa thenne feyde. Then tredie dagh skall handlis thend første partt aff epistelen ad Tim: 1 cap: 2: *Adhortor igitur, vt ante omnia fiant deprecationes, obsecrationes, interpellationes &c pro regibus et omnibus in eminentia constitutis,* och ther paa minde eders almue, att thet er fornøden, att der skeer bøner for konger, førster och verdslihg øffrighed, thi att naar thenom liider icke well, da haffuer wndesaaten och en snertt aff suøben, huilkitt vi alle well haffue forsøckt vdi thisse forledene aar vdi thenne feyde. Therfor er thet storlige fornøden, att ther offte skier bøner och formaningh till Gud for thenom, att ij paaminder ethers almue, att thi for^{ne} iii dage komer till kiercke medt hustru och barn effter kon: matts: beffalingh, att hand haffuer saa naadelige bønhørtt oss och affluent fraa oss then feyde medt krigh, orlogh, blodstørtингh, mord, brand, roff och andre haare plager, oss nu saa longh tiid haffuer paahengtt, for huilkett os bør høgelige att ære, prisse, tacke och loffue Gud och gladeligh komme till kiercke, och bede thenom betencke then iammer, thenom paa hengte then tiid thii maatte røme fraa hus och hiem medt hustrue och barn och liige ij skou och marck

wdi frost och kuld och vide sigh icke en frii for fienderne, och icke heller wiste, naar de hagde [!] deris liff och naar thi var aff ther medt. Wdi dett sted maa nu huer være hieme till sitt egitt och trøgeligen gaa ij sengh, trøgeligen soffue, trygeligen siide op igen, och huer maa nyde sitt gods och peningh medt hustru och barn och huad Gud haffuer forløntt thenom medt, och huer maa nu tryge søger sin bieringh till landts oc van. Iegh troer, att saadant maa io være iii dages tacksigels verd, och ther maa wi alle gladelige siunge Te Deum laudamus. Att ij flitteligen holder eders almue fore, att de ij nogre maade kand see oc kiende, huad dett er for en welgierningh Gud haffuer nu beted oss, saa skall de vell sielff gladeligen komme till kiercken och tacke oc loffue Gud. Wil iegh oc saa &c. In Christo simul omnes quam felicissime valete.

Aslogie 28. Martii anno 1571 sub meo sigillo.

V.

[Bispens visitats 1574.]

Aar 1574 den 27. Jul: kom M: I[ens Niel]ssøn¹ hidt till Bøø adt wissitere paa M: Frantsis wegen effter kongl: matt: samtyck, att hand maat besøge kierckerne ij M: Frantses stedt, for hand war nu gamel, ocsaa haffde mester Iens same tiid faaed kongl: stadfestelsbreff att skulle være biskop effter M: Frants.²

Samme tiid lod oc M: Iens alt præstbols gods oc kiercke gods opsøffue oc registere, bode det ssom da var till oc haffde værit, oc optegnit det minste breff, som fandtes ij kiercken, saa wel affletz breffue som andre, oc tog ind med sig same optegnelse³, oc gjørde en flitige wissiteringh; baade forfarede hand, huad sognpræsterne oc bønder war emellum oc huad præstmendene haffde dennom emellum.

¹⁾ En kant af bladet er afrevet; det indklamrede er tilføjet af udgiveren.

²⁾ Mag. Jens Nilssøn fik 14. februar 1574 kongeligt stadfestelsesbrev paa at være „mester Frants's medhjælper udi religionen og udi andre superintendentens bestillinger“, mellem hvilke der lagdes en særlig vegt paa at udføre visitatsreiserne (Y. Nielsens udg. af biskop Jens Nilssøns visitatsbøger, indledn. s. 30).

³⁾ Deslige optegnelser har biskopen sandsynligvis indført i sin nu tabte „liber visitationis“, i hvilken han ogsaa under visitatsen i 1589 afskrev et brev af 1386 vedkommende Lunde annex til Bø (Y. Nielsens udg. af visitatsb. s. 54).

VI.

Bispens visitats anno 1579.

Then 19. Iul: som var en søndag, visiteritt M: Jens Nils-søn superintendent her i Bøø kircke oc giorde en lang prædicken paa gul[u]it de poeniten]tia¹ oc indførde Signe, Gunar Otterholts daatters, exempel, som torden slog ihiel 3 veger till forn, som var paa Petri oc Pauli hos Haluor Folkestads² kølne³. Hand haffde ii vnge præster medt sig oc en kald, som hede Kilianus. Den ene prest hede her Per, tiente her Niels i Sansuerdt⁴ for en capelan, den [anden] hede her Christiern. Her var oc hos hanom her Laurits i Sillegiord⁵, her Laurits paa Seude⁶, her Jens i Hitterdall⁷. Hand indførde och samme tidt itt grueligt exempel om en ovn fuld aff brødt, kauring, som bleff till aske i Michil Hansens ovn i Frerichstadt 19. septembris aar 78⁸, som quinden haffde bagitt dagen till forn. Vdaff samme aske teede her Laurits i Sillegiord os samme tidt vedt bordett, hand hafde faaed [af] Jens Jude ridefogit⁹. De vare lige saadan som blott substans¹⁰ att see till. Samme tidt berette Londeherrits¹¹ bønder, de pleyde effter gamelt att haffue tieniste¹²

¹⁾ Noget af papiret er bortrevet; det indklamrede er tilføjet af udgiveren.

²⁾ Oterholt og Folkestad er gaarde i Bøø.

³⁾ Kjølne (kjone) d. e. tørkehhus, badstue; se I. Aasens ordbog under „kylna“.

⁴⁾ Hr. Nils Paulssøn forekommer mellem 1575 og 1595 som sognekrest i Sandsvær (Bang, Geistlighed s. 70).

⁵⁾ Hr. Laurits Hanssøn omtales som sognekrest i Seljord 1570—1601 (Bang, Geistlighed s. 107 fg.)

⁶⁾ Om hr. Laurite i Saude se foran s. 4.

⁷⁾ Om hr. Jens Jakobssøn se Bang, Geistlighed s. 112.

⁸⁾ Med hr. Søfrens haand er i marginen tilskrevet: Brø til aske.

⁹⁾ Jens Jude nævnes af Wille, Reise gjennem Telemarken s. 113 som foged i Telemarken, dog vistnok efter nærværende sted i hr. Søfrens Memorialbog.

¹⁰⁾ D. e. blækpulver.

¹¹⁾ Lunde (Lundehered) var annex til Bø lige til 1866, da det blev eget prestegjeld.

¹²⁾ Resten mangler, da et blad er bortrevet.

VII.

**[Biskopens rundskrivelse 1581 om Konkordiebogen og jesuiterne
samt paabud om bededage.]**

Re[verendis viris, sapi]entia et virtute consp[icuis dominis
præpo]sitis et pastoribus ecclesiar[um et]¹ eorum comministris in
vtraque dioecesi Asloensi et Hammarensi, fratribus suis in Christo
charissimis, Iohannes Nicolai, earundem dioecesium superinten-
dens, gratiam et pacem a Deo patre et domino nostro Iesu Christo
præcatur.

Quamquam mihi non licet propter temporis huius angustiam
et varias occupationes, quibus implicor, de negotijs quibusdam
religionis ita accurate, vti constitueram, ad vos scribere, dominj
mei et fratres in Christo charissimi, præsertim hoc tempore, quo
visitationem iam propediem sum ingressurus²: quia tamen mearum
partium esse existimo eorum, quæ ad curam dominici gregis in
hisce dioecesibus spectant, aliquam rationem habere et gloriam
Christi pro mea virili promouere, committere sane non possum,
quin in his literis quomodocumque exaratis vos commonefaciam
vestri officij, et, quid rei sit quidque in primis opus sit factio, ma-
ture et sine omni intermissione vobis aperiam.

[Scitote igitur, a reg]ia maiestate certis de causis anno
[superiore sev]erissime interdictum esse bibliopolis quidem, ne
villa exemplaria operis Concordiæ huc importent et distrahant sub
capitis suppicio, pastoribus vero reliquisque ministris ecclesiarum
et scholarum, ne sibi eadem comparent aut usurpent sub priva-
tione ministerij, salarij et bonorum omnium³. Quam id non temere
neque sine graui consilio, sed pie admodum ac prudenter cautum
sit sapientissimi regis nostri edicto, ne illud ipsum opus Concordiæ
Witebergæ excusum publicaretur in his regnis, res ipsa nunc

¹⁾ En kant af bladet er bortrevet. Det indklamrede er udgiverens
forsøg paa at udfylde det manglende. Ligesaa nedenfor paa samme side.

²⁾ Den 15. juli 1581 tiltraadte biskopen en visitatsreise til Bragernes,
Numedal og Telemarken.

³⁾ Fredrik den andens forbud mod at indføre Konkordiebogen (dat. 24.
juli 1580) er trykt i Rørdams Danske kirkelove II 322 fg.

indicat, et id manifestius in posterum haud dubie declarabit euentus, siquidem ex scriptis aliquibus et pagellis huc allatis nec non ex quorundam relatu liquido cognouimus, propter istud Eridos pomum miros et inauditos tumultus in Germania nuper excitatos esse. Et cum indies eam ob causam gliscunt iræ, simultates, contentiones et certamina, grauior adhuc sane, quam vñquam antea in istis locis concitata sit, metuenda est seditio. Cumque ea mala mihi omnino nihil ad nos etiam pertinere videantur, ne queso securi in utramuis (vt dici solet) aurem dormiamus, sed adversus ea nos præmoneamus et de poenitentia serio agenda vitaque nostra emendanda sedulo cogitemus et præcibus nostris ac veris gemitibus ad Deum confugientes ipsius auxilium imploremus et ab eo petamus, vt nos sua gratuita bonitate et misericordia protegere ac defendere velit non minus ab eorum technis et machinationibus diabolicis, qui sub fucata specie amicitiæ et concordiæ concordiam hostiliter violent et discordiæ existunt autores, quam ab erroribus pontificiorum et pelagianorum tum veterum tum recentium, qui accensa dissidiorum face et fece situque suæ horride squalentisque liturgiæ et idolomoniæ ecclesias in his regnis turbare et vastare conantur. Quando enim vicina regna atque ditiones nunc grauiter concutiuntur et magnis malis affliguntur, eadem non procul a nobis abesse, sed nostris ceruicibus impendere arbitrabimur iuxta vulgarem et tritum versiculum: Tunc tua res agitur, paries cum proximus ardet. Abhorreamus toto pectore a turbulentis istis ac irrequietis ingenijs! questiones spinosas et inutiles contentionesque eorum non necessarias, et, quæ contra scripturam instituuntur disputationes vel de doctrina vel de ceremonijs, omittamus! Verbum Dei rite perceptum simpliciter, pure, incorrupte ac dextre nostris proponamus auditoribus! Breviter: recte discamus et doceamus, pie credamus, viuamus, ac moriamur in domino! Quod sic demum fieri poterit, si verbo Dei tamquam fundamento et scuto innitamur et soli Deo ac domino nostro Iesu Christo vnico saluatori firma fiducia adhereamus eique debitum præstemus obsequium, non nomine, sed re, neque titulo tegamus, vt papæ Iesuitæ, qui, licet sacra tractent et se Christum profiteri glorientur seque bonos pastores iactitent, vere tamen sunt prophani et antichristi ac lupi rapaces, cum suam, non Christi gloriam, qua tamen nihil illis antiquius esse deberet, querant nec saluti consulant ecclesiarum, sed

ouium lanam deglubant aut deglabrent. Opera Luth: et Philippi et aliorum, quæ scriptis propheticis et apostolicis sunt consona, amemus, ap[p]robemus, legamus et studiose euoluamus! Aliorum vero dogmata, quæ non habent huiusmodi fundamentum, tamquam falsa et noxia et reiiciamus atque explodamus! Etsi autem quilibet vestrum hic facile intelligit, quo pacto se res habeat, et, quid facta sit opus, apud animum suum expendit, tamen commonefac*t[i]onem* hanc omnino necessariam esse duxi, hac potissimum tempestate, qua hostis iste gloriæ Christi et salutis hominum vere ἄστονδος, Diabolus, doctrinam veræ religionis, a vero Dei et sancto nostri sæculi propheta, D: D: Mart: Lutth: beatissimæ memoriæ, eiusque fideli parastata Philippo et alijs eorum synergis viris æterna memoria et laude dignissimis repurgatam et a papisticis erroribus, quibus ceu densissimis et vere Cimmerijs tenebris profundissime non sine multorum piorum luctu ac gemitu antea sepulta erat, fælicissime vindicatam dexterimeque traditam, deprauare, in dubium vocare et suspectam reddere conatur; vtque id effectum dare queat, excitat ambitiosa quædam ingenia, quibus tanquam organis suis vtitur, ad labefactandam veram religionem et ad dissipandam convenientiam consensumque in vera doctrina; nec cessat illos suos clientes antea probe instructos et præparatos instigare ad certamina et velut dato signo hortari, vt sint alacres ad pugnandum pro se suoque regno, vtque pontificiæ, hoc est suæ, abominandæ superstitionis luem velut morbum quendam epidemium seu pestem publice grassantem in vulgus strenue disseminent suumque pestiferum virus vndique et in omnia loca diffundant. Atque hinc est, quod Iesuite et reliqua papistica cohors periculosissimos errores insidiosissime magnaue virulentia nunc his nunc illis obtrudunt in alijs atque alijs locis, quocumque deuenerint, idque religiosæ cuiusdam pietatis ac insignis sanctimoniacæ prætextu, vt ostendunt eorum ῥαψῳδίαι seu centones ἀνακόλουθοι, quæ nunc ad hos nunc ad illos missitant et vndique spargunt in vulgus calumniarum, blasphemiacæ atque sophismatum plenissima (sicuti quidam ex nostris¹ iam pridem factitauit) eo hard dubie proposito animique intentione, vt multos probos et simplices homines, doli fraudisque

¹⁾ Herved sigtes til den bekjedte norske apostat Pater Laurentius Nicolai, kaldet Kloster-Lasse.

ignaros et nihil eiusmodi metuentes, a vera veræ religionis doctrina, quam semel amplexi sunt, in fraudem electos abducant et falsam pro vera religionem suaque figmenta in locum syncerioris doctrinæ substituant. Tales cum imperitam multitudinem gloriosis mendacijs et consarcinatis confabulamentis (libet enim his Plautinis verbis vti) egregie expleant et nihil aliud quam frigidam illis suffundant atque insuper piorum virorum labores et sincerorum doctorum monumenta vix a limine salutata imprudentissime, imo impudentissime allatrent et fastidiant, idque vel mero odio eorundem doctorum vel φλαυτία quadam et diabolica arrogantia, multosque seducant: nullo modo eos tolerare debemus, præsertim si in hoc suo impio proposito perrexerint ac perseuerauerint, sed vitare eos et odisse cane peius et angue necesse est, ne vel errores contra conscientiam admittere vel cum his aduersarijs et hypocritis colludere videamur. Nos vero de Lutth: et Philippo alijsque ort[h]odoxis viris de tota republica christiana præclarissime meritis honorifice et sentiamus et loquamur, qui non vt Iesuite et eorum complices per obliquum serpunt neque sphingis in morem nodos nectunt, sed recte incedunt nosque recta ducunt ad os et vocem, imo ad cor et mentem supremi pastoris nostri Iesu Christi; cui bonam militiam iuxta præceptum diui Pauli militemus, retinentes fidem et bonam conscientiam maneamus constanter in agnita veritate, aliosque hortemur, ne unquam ab ea desciscant!

Cæterum qui publice funguntur munere docendi in ecclesia et qui rempublicam administrant, maxime si sint eruditi vel alioqui dexteroris naturæ dotibus prædicti, cum illi et intelligent melius quam rude vulgus et imperita multitudo hominum non modo artis et negotiorum, verum etiam periculorum magnitudinem facileque perpendant tum præsentes tum imminentes calamitates et futuras rerum mutationes: ideo de illis ipsis iudicare rectius et alias docere ac promouere possunt et debent. Quare nostri officij fuerit, charissimi fratres, populum pro concione serio exhortari ad resipis[c]entiam, vt sua vota et gemitus cum nostris conjungant et matura poenitentia veraque inuocatione has calamitates et plagas, quas ira Dei iustissima nobis partim nunc infligit partim etiam minatur infligendas, serie et sine omni hypocrisi ac securitate (quæ vitia multorum animos longo, proh dolor, tempore obsederunt) nobiscum depræcentur, vtque frequentes convenient et in templo

compareant, sacras conciones diligenter et attente audituri in hisce tribus litaniarum, vt vocant, seu precationum diebus publice ordinandis, nempe 26. 27. et 28. mensis Iulij in singulis parochijs per vtramque dioecesin; in quibus et nos ipsos et illos quoque non tantum ad deprecanda mala, verum etiam ad gratias Deo patri et filio eius, domino nostro Iesu Christo, dicendas pro acceptis diuinitus innumeris beneficijs, quibus nos inde vsque a primo vitæ exordio Deus abunde cumulauit atque etiamnunc quotidie vbertim atque affluenter cumulat, omni studio ex[s]uscitemus! Et licet multis alijs beneficijs nos Deus affecerit grata mente et lingua nostra deprædicandis, tamen ingens est et excellens hoc beneficium summisque laudibus extollendum, quod nos in filios adoptauerit et vnice charos habeat in dilecto suo filio, domino nostro Iesu Christo, et quod lucem verbi sui in nobis etiam accendere dignatus sit et sine motibus ac controuersijs atque dissentionibus puram et a papisticis erroribus defaecatam integrumque conseruauerit euangelijs sui doctrinam hactenus quinquaginta annorum spatio vel circiter inde vsque ab eo tempore, quo primum horum regnorum borealium moderamen obtinere coepit serenissimus et illustrissimus rex sanctissimæ memorie Christianus Tertius, qui, vt princeps plentissimus et natura clementissimus, ita quoque veræ religionis propagator, musarum fautor et pater patriæ longe dulcissimus fuit. Huius tam incliti herois, optimi patris sui, virtutes imitatur eius filius, optimus princeps, rex noster serenissimus **F**ridericus Secundus, non minus fortitudine, iustitia, clementia, constantia, seueritate, beneficentia et liberalitate, quæ vere regiæ sunt virtutes, pollens quam armis et opibus; cuius maiestas tam veræ religionis, ecclesiarum et scholarum ac nosodochiorum quam politiæ in hisce regnis curam magno et indefesso studio gerit iisque benefacere modis omnibus sua eximia liberalitate et prolixa munificentia numquam desistet. Hoc singulare donum in nos diuinitus collatum grata mente agnoscamus et Deum toto pectore præcemur, vt illius maiestati sua diuina gratia perpetuo assistere eique longæuitatem, prosperitatem valetudinis, fælicitatem in omnibus negotijs et hisce regnis, ecclesiis ac scholis statum florentem clementer concedere et largiri dignetur per et propter filium suum μεσίτην καὶ ἔκτην nostrum, cui sit vna cum patre et spiritu sancto laus,

honor, virtus et gloria in sempiterna secula! Amen. Bene valete,
fratres in Christo charissimi!

Asloiae pridie Calendas Iulij sub meo sigillo anno 1581.

Iohannes Nicolaj S:¹

Materia seu textus in hisce tribus litaniarum diebus pro
contione explicandus:

Primo die: *Prope est dominus omnibus inuocantibus eum.*
Psalm: 145.

Secundo die: Esaiæ 1: *Lauamini, mundi estote &c. Os
domini locutum est.*

Tertio die: 2. Thess: 2: *Rogamus autem vos, fratres &c.
Et nunc reuelabitur impius ille, quem dominus conficiet spiritu oris
sui et aduentu suo abolebit. Ideo mittet illis Deus efficaciam illu-
sionis, vt credant mendatio, vt damnentur omnes, qui non credi-
derunt veritati, sed acquieuerunt in iniusticia.*

VIII.

[Bispens visitats 1583.]

Aar 83 then 8. Iunij visiteritt mester Iens, vor superintendent, her. Hand prædickett ij Sillegiords kircke om løuerdagen, som vaar for^{ne} 8. Iunij. Der kom ieg till hanom, och samme dag effther maaltidt farde wi till Bøø om quelen. Anden dagen, sc. syndagen, effther att ieg haffde messet och prædicket, giorde hand en lang sermon for almugen om de artikler, som hører till en superintendents visitats, som er att forfare, huor præsterne och theris almuge beuisse thennom huer emmodt anden medt leffnett och lerdom, huadt almugen forbedre thenom ij religionen, att raade thennom till att tiene Gudt, att lyde oc tiene kongen, att leffue well medt huer andre indbyrdes, och gaff adt forstaa saadan en vi[si]t[a]ts fruct oc tuert emmod then visitats vnytighed och geckeri, som sked ij paffuedomen medt fermelser² oc anden fantesie.

1) D. e. superintendent.

2) Fermelse d. e. konfirmation, ledsaget af indsavning, udførtes af de katholske biskoper under visitatsen; fremgangsmaaden dermed er næagtig beskrevet i en dansk optegnelse fra 1576, meddelt i Ny kirkehist. saml. II 605.

Hans prædicken samme tidt var medt formaning om Guds ordt att høre idelige oc beuare, huor, ia huor nøttørfifthigg oc endelige dett er for nøden baade att høre och rette thennom der effther, och huor ilde de far, som dett foracte, att naar samuit-tigheden vogner op, vide de icke andett, en hierhet skall bryde sig vdaff brøstet paa thennom, som hand beffuiste medt then, der haffde skudt sig sielff ij hiel ij Venij sogen samme aar om vin-teren till forn.

Om mandagen 10. Iun: fulde ieg hanom till Hollen. Der prædicket hand om tisdagen och foor samme dag till Noss.¹⁾

Hand haffde medt sig ij vnge studenter vel lerde²⁾; en hede Michel, var født paa Rommerige, en Paulus, fød ij Haardsøssell.³⁾ Hand haffde ocsaa ij smaa drenge medt sig; en hede Laur[its]⁴⁾, var her Rasmus Hiortes sön, en hede Find⁵⁾, var hans, mester Ienassis, søstersøn, her Syuers sön. De ij sende hand fraa sig ij Hed⁶⁾

¹⁾ Nos (Naas), en gaard i Drangedal. Biskopen naaede altsaa ikke paa samme dag frem til Drangedals prestegaard; om dette veistykkes besværighed udtaler han sig selv udførlig nedenfor (ved visitatsen 1589).

²⁾ Biskopen pleiede ofte at medtage studenter og skoledisciple paa sine visitatsreiser, hvorom se Y. Nielsens indledn. til Visitatsb. s. 69—70.

³⁾ D. e. Hardsyssel i Jylland.

⁴⁾ Laurits Hjort, sön af provst Rasmus Hjort i Tønsberg og dattersøn af biskop Frants Berg, var født 13. oktbr. 1566 (Hist. tidsskr. 3 R. II 148); han var 15. juni 1589 respondens ved Kristofer Norbagges disputation i Kjøbenhavn (Kirkehist. saml. 3 R. II 500) og døde som student i Kjøbenhavn 20. decbr. 1590, fulgt til graven af „alle studenter“ (ibid. 510).

⁵⁾ Finn Sigurdssøn, sön af hr. Sigurd (Syver) Pedersøn i Trygstad og biskop Jens Nilssøns søster Margrete, var ogsaa senere bispens stadige ledsager paa hans reiser. Han blev rektor paa Herlufsholm og døde som provst og sognepræst i Tønsberg (Bang, Geistlighed s. 14, L. Daaes Noter til biskop Glostrups visitatsbog s. 134 fg.)

⁶⁾ Resten mangler, da et blad er borte. „Hed“ maa udfyldes: Hedanger, hvilken form for Edanger ogsaa forekommer nedenfor; smlg.: i Hæidanghræ i Biskop Eysteins jordebog, udg. af H. J. Huitfeldt, s. 578.

IX.

Om hospitalitt.

Then 13. dag Decembris anno 85 fick ieg itt breff fraa proffuesten her Thomis paa Solim¹, lydindes ord fraa ord som effther følger.

S:

Venerandj dominj fratres, post debitam gratiarum actionem pro innumeris in me collatis beneficiis, quorum non tantum memoriam me, donec vixero, conseruaturum polliceor, verumetiam pro facultatis meæ ratione gratitudinem condignam vestris obseruantiis prestare non grauabor, giffuendes eder der huoss wennligenn tilkiennde, att de frome mendz Offue Iuels, slotz herrens, och mester Iensis, superintendentens, skriffuelse er mig nu nylig til hand komit om nogen hielp och almisse til dj fattighe ij hospitalit i Oslo: tha efftherdj ther er vdskickit them, som same hielp skulle indføre till drenom, som haffuer same hospital ij forsuar, vil ieg haffue eder venligenn om bedit, att ij vil betinke, huor tacknemeligt det er Gud indenn himelen, att mand kommer hans fattig lemer til hielp och enn huer aff eder wille were flitig sa[a]dant att forkynde for eders almoe och menighedt, huer ij sitt gieldt, och at der effter dete metfylgendifis breffs liudelse, som skal lesis for almuen, forordineris ij danemender til, som same almisse kunde til hobe tage oc leuer[e] eder det med klar register eller vis beskiedt, att ij sidenn med klar beskiedt kunde leuere same hospitals tiener, huiss ij bekomendes vorder, saa att huiss denn danemandt her Seffrin² bekomer ij sit gield, skickes til her Iens paa Hollen³, at hand det medt huess hand ij sit egit gieldt bekomer, antwoder same hospitals tienere med sa[a]dan beskiedt, som de danemendt

¹⁾ Thomas Anderssen fra Aker var først en kort tid kapellan, derefter fra 20. febr. 1576 sognepræst i Solum, siden 1584 tillige provst. Da sognepræsten i Skien, hr. Jørgen Jørgenssen, fraflyttede dette kald, blev hr. Thomas hans eftermand, men beholdt også Solum, hvor han skulle holde kapellan. Han nævnes 1595 første gang som sognepræst i Skien, hvor han døde 1608. (Efter Oslo kapitelsbeger).

²⁾ Hr. Søfren Søfrenssen i Bæ.

³⁾ Hr. Jens Nilssen nævnes som præst i Hollen mellem 1575 og 1596 (Bang, Geistlighed s. 99).

presterne øster ij landit giort haffuer, saa at same hielp kunde vere paa veienn for hanom, na[a]r hand drager vd igienn fraa Hitterdal. Der som leiligheden icke begiffuer sig, at de guod[e] mendz breff kannd forkyndes ij kierckenn, at ij da, en huer ij sit egit gieldt, siger lensmanden til, at hand lader kalle almuen til sammen, at sa[a]dant uden al forhaling ga[a]r for sigh.

Desligest kand ieg icke for holde at giiffue eder tilkiende, at øffrighedenn vil vid[e] klar regestiering [!] paa enn huer hoffuit kiercke och anexens inuentarium, huad der er for ornamenter oc anden tilbehöring; det vil ieg therfor haffue eder wenligen ombedenn, atti medt kon: mats: lennsmand, kiercke verger oc iiij laugrettis mender forfarer och grandgiffueligen offuer seir, huiss der findes till kierckerne, oc forfatter det huert v[e]d sit naffn vdj en klar register, oc atj med forⁿe mender same register forsegler oc skicker mig den, enn huer for sig ij besønnderlighed ij sit gield, til haande. Der huoss atj medt same mender vilde, enn huer ij sit gieldt, offuerveie och retferdeligenn offuer legge, huad it huert hundrit kierke spere[r] kand kome at huggit¹, for kost och tering til den, som thet hugger, for att føret² til kierken, for at oplege det med kosten til dem, som det opleger, for tiere der til, att ieg och vnder lensmandens och iiij mendz indzegler dit medt det all erförste bekomer beskreffuit. Det skal bliffue dieris egenn gaffn ij fremtidenn. Och atij tilsiger kiercke vergene, enn huer ij sit gield, at dj ingen arbeid och bekostning paa kierckerne sig for tager, før de bekomer beskied fra mig der om. Att ditte breff sendes iligen med visse buod eder emellom, er min begiering, oc atj ville tegne paa, na[a]r ij det bekomit haffuer och forsend ij fra eder, at det medt forⁿe register och breffue skikis mig igienn med dit all erförste indzeglit er til haannde. Vaare dit och gott, attj betinkt[e] eder ij tiide, huor ij med eders saug brug wilde stille eders handel an. Der som ij vil haffue nogenn beskien medt mig till slotz herrenn och bis[pen], saa kunde ij gifflue mig eders leilighed tilkiende, før ieg faar ind. Quod autem superest, æternum dominum patrem dominj nostrj Iesu Christj ex animo oratum habeo, vt vos vna cum vxoribus vestris, honestissimis familiis adeoque cum omnibus amicis

¹⁾ D. e. at hugge det (smlg. tillitt d. e. til det, foran s. 5.)

²⁾ D. e. at føre det.

diu ad diuini nominis sui gloriam et ecclesiæ suæ vtilitatem et emolumentum conseruare dignetur atque custodia et protectione angelorum suorum ab omni malo animi vel corporis protegat et defendat.

Cursim Soleim 8. Decembris anno salutis 1585.

Thomas
Andreas.

Com[m]endatio

reuerendis viris, eruditione, pietate ac virtutibus præstantibus domino Iohanni et domino Seuerino et domino Laurentio Matthiæ¹, pastoribus ecclesiarum in prouincia Schiedensi, suis amicis ac fratribus in Christo dilectissimis.

X.

Om smaa børn, som omckome.

Anno 1586 then 6. Mart: fick iegh itt breff fraa proffuesten her Thommis, i huilkett hand gaff tilkiende, att hand haffde faaedt mester Ienses scriffuelsse, att naar saadan casus sigh tildrager, som skeer medt foreldris forsømmelsse, att therris børn omkommer, da skulle de aff proffuesten skickis till fogden eller lensmanden, att hand tager proff ther om, att det aff hannom giffues beschrifftt, huorledes saadan wlyckelige skade har sig tildragitt; siden skulle de medt same theris vittnisbyrdt forschrifftis ind till capitel, att der kand giffues beskedyt, huad heller proffuesten skal absolueret thenom eller icke.

XI.

[Paabud om kirkernes istandsættelse 1586. Fortegnelse over Bø kirkes inventarium].

Anno 1586 Mariæ Magdalena dag visiteritt proffuosten her

¹⁾ Hr. Jens Nilssøn i Hollen, hr. Søfren Søfrenssøn i Bø og hr. Laurits Matssøn i Saude er alle nævnte foran.

Thaamis Andersson her paa Bøs; da liuste [hand] thenne efftherschreffne instrux¹.

Stormectig høgborn første och herre her Frederich then anden, Danmarckis Norgis Vendes oc Gottes konges, wi effterschreffne Oue Jul till Kielga[a]r, hans mayestatts høffuizmand paa Aggershus, och Iens Nilssøn, superintendentens offuer Opsloe och Hame[r]s stiftter, helser eder alle religions prouster i for^{ne} tuende stiftter, som er vnderlagt Agershuss leenn, medt Gud wor herre. Wider, att vi er komen vdj forfaring om den stuore wlempē, sig med kirckewergene her vdj for^{ne} tuende stiftter tildragit, at de vnderstaar thennom med kirckernis bygnin gh enn part at lade bestille oc kirckernis pending dertiill miestpartenn vnyttelig lade forflyde oc vdgiffue, vanseet att paa saadant arbedt blifuer bestillet arbedsfolck, som er synderlig snedicker, temermend, murmester oc andre, som iche alenest vñfiteligen oc wnøtigenn therpaa arbeder, men oc for samme arbedt begiere saa høeg lønn och betalingh, som thennom lyster, huorfor vij med samme sag grandgiffueligen haffuer offuerueit oc paa kon: matts: vor allerna[a]-digste herres guod behaug vdj saa ma[a]de therom ladet forordne, huorepther i eder med kiercke wergerne, enn huer vdj sit prousteri, kand haffue att rette.

I. Ingenn arbeidt schall begynnndis eller foretagis paa nogenn kircke medt nogenn lappeuerck therpaa aarligen kirckens pennind ther thiill att spilde och kircken dog der med inthett att werre behulpenn. Menn na[a]r nogenn kircke bekommer nogenn themelige forra[a]dt, schall kirckeuergerne medt sogneprestens och de beste mends raad wdj enn huer ssogenn besøge religionens proust och kongl: matts: fougit och siiden grandgijffueligen offuer weige, huad for bygnijning kirckenn behøffuer, och schrifteligen befale kirckeuergene, huor with the schulle bygge, eller och huad for ornamenter kirckerne ere nødige och ij behoff haffuer, der thiill att laade bestille, och att ssaadant for althingst maa skee medt guod forsiunn.

II. Schall och icke religions prosterne thilstede att gjiffue miere thill daglønn end ssom eptherfølger, och huilckett kircke-

¹⁾ Smlg. kongens skrivelse af 6. juni 1586 til lensmændene i Danmark om at undersøge kirkernes tilstand. (Danske kirkelove, udg. af Rørdam, II 401.)

uerger her thiill dags paa kirckernis arbeidt mere wdgijffuit haffuer, the schulle therfor stande kirckerne thill rette och theris sckade igienn att hente och med lougenn wdkreffue aff thennom, ssom kirckernis pending ssaa wbilligenn haffuer opborrenn.

Enn mester temmermandt eller murmester, ssom arbeider ij werit paa itt tornn eller anndenn stedz offuenn pua kirckenn, om dagenn thill lønn enn marchk enkit.

Menn de, ssom ellers arbeider paa weggene omkring kirckenn eller indenn ther wdj, schall gjiffuis om dagenn tholff schilling ennckit.

Enn gemeenn themmermandt eller murmester, ssom icke staar for kirckens arbeidt, om dagenn otte β enckit.

Enn kalckslar eller anndenn ferdige arbeidtzkarll, som hielper att bere kalck, steenn, timmer eller andenn groffue arbeidt, sckall haffue om dagenn sex β enckit.

Enn snedicker, ssom er mester for sitt handuerck, sckall haffue om dagenn tolff β enckit.

Enn snedicker suend schall haffue om dagenn viij β enckit.

Enn blytecker, ssom er mester for sitt hanndtuerck, schall haffue for huer dag, hand arbeider, en marchk enckit.

Men huor ssom kircken teckis medt spone, schall blijffue besta[al]ennde for thenn prijss och bethaling therfore, epther ssom her thill dags seduanliige haffuer werrit, ssom er for huert hunder spon, bradh och oplagt, en halff daler.

Dog skall kirckeuergene haffue flitig och grandgiffuelig op-siunn, att huilcket arbeidt eller daglønnere wdj ssaa ma[al]de blifflue bestillit paa kirckernis bygning, att de arbeide troligenn och fliteligenn, ssaa kirckerne kand skie skeell for deris bestilling, ssaa fremt de icke selff therfor wille stannde thill rette.

III. Kirckeuergene er bewilgit att maa bekomme for enn huer daglønners kost thill øll och madh om dagenn otte β.

III. Religionns prosternne sckall och huoss enn huer kircke eller annex laade forfatte enn klar inuentarium paa alle kirckens ornamenter och andenn forra[a]dt, som enn huer kircke haffuer, ssom erre böger, gaarde och guodtz, leigekiør och anndit, paa thett inthet sckall forryckis eller bortkomme ij nogenn maade.

V. Kirckernis thiennde, landschiuld och anndenn indkomst sckall kirckeuergene anamme och foruennde kirckerne thiill ditt

beste, ditt dyreste muligt kandt werre, effter som thiidenn och leiglihedenn thillssiiger.

VI. Thernest schall religions prousterne fitteligenn thilholde kirckeuergene, ath de medt fliidt distinguere theris regennschaber och ther huoss antegne enn huer perssonn, som gjiffuis kost och daglønn, huor mange arbeidtz dage enn huer haffuer arbeidit, och huad for arbeidt the haffuer giort, paa dit mand siig wdj theris regenskaber des richtiger ther om kunde wiide att rette.

VII. Och efftherdj att offte befindis stuor omkostning att werre giort medt kiørsle thill kirckerne medt thømmer, kalk och steenn, schall proustenn och sogne prestenn wdj huer kircke fitteligenn formane sogne folkit, therssom nogen bygning for thagis, att de wille findis wbesuerit enn huer enn dag eller tho medt hest och sleda att hielpe och fremføre, huiss wdj saa maade thill saadann bygning ij behoff gioris, att kirckens pennding och bekostning der medt vdj nogle maade kunde besparis, ssom thilbørligt er.

VIII. Och efftherdj enn part aff religions prousterne nu icke wdj mange aars thiidt haffuer indført nogen richtig regennskab paa kirckernis opbørssell eller wdgjifft, och ditt dogh er kongl: matts: alffuorlige wilge och høeg befalling, att samme kircke regenskaber schulle huer tredie aar her paa hussit høris och anammis, bede wij eder therfor och enn huer aff eder wenligenn wille haffue thilbedit, att ij medt ditt allerførste (enn huer vdj sijnn proustie) wille lade ssamme kircke regenskaber forklare och eder nu ij thiide ther medt hiddt ind thill hussit begijffue ditt att forklare; siidenn schulle ij therfor blijffue quitterit, ssom wiidt bør, anseendis, att eder och sielff stuor macht ther paa liggendifdis er.

Actum Aggersshuuus thenn 3. Nouembris anno 1585 wnder woris signeter.

Samme tidt screff hand op ornementter, som var till Bøø kircke, och fandes saa megett att være som effher følger.¹⁾

---

1) Om Bø gamle kirke findes udførlige efterretninger i Aarsberetning 1886 fra foren. t. n. fortidsm. bev. s. 137 fg., hvor ogsaa underretning gives om de endnu bevarede inventariesager, særlig den nedenfor nævnte lysekronen. Kirkens døbefont er afbildet i „Kunst og haandverk fra Norges fortid“, 1ste række.

Hagel ____ j aff blaatt cameloth¹ medt itt røt arask² kaars paa, och er samme hagel gamell oc paa dett neste forsliden.

Messesercke ____ j aff tuibrett lærritt.

En gammel messerck oc nogle gamle stycker lærits alte[r]klæde.
En dandske bibel.

En hagel, som er giortt til itt alter klæde, dog samme alter-klæde er gamel [och] forsliden.

En manual oc en gradual oc en psalmbog.

Der er ingen liusestager til kirken.

Itt forgylt kaaber kaars paa alterit.

En liuse krone.

Klaacker i tornitt 4, smaa oc store.

Haand klaacker ij.

Prim klaacke j.³

XII.

[Paabud om bededage 27—29 Marts 1587].

Venerandis viris dominis præpositis et pastoribus ecclesiæ in his dioecesibus, amicis et fratribus suis in Christo charissimis S: D:

Cum propter peccata nostra, quæ in dies a nobis committuntur et accumulantur, crebris et variis calamitatibus simus obnoxij, necesse est, vt maiori vigilantia nostrum officium faciamus, charissimi fratres, et vera minimeque simulata poenitentia mature nos ad Deum conuertamus, ne nostra securitate ad iustum iram et indignationem prouocatus bella et seditiones et pestilentias et omnis generis morbos ac calamitates in nos grassari sinat. Versamur in magnis difficultatibus, vt instant nunc tempora periculorum plenisima, de quibus prophetæ, Christus ipse et apostoli eius prædixerunt. Videmus et reipsa experimur Diabolum vere instar rugientis leonis circumcursitare et nihil maiorj studio sibi habere quam vt pacem atque tranquillitatem dissidiis et contentionibus turbet

¹⁾ Kamelot, et slags ulden্ত stof.

²⁾ Arask, arrask, uld (fra Arras).

³⁾ Prím eller prími kaldtes i den katholske tid den ottesang, som holdtes kl. 6 om morgenens. — Fortegnelsen, som ender nederst paa en side, har ganske vist været fortsat paa det følgende blad, hvilket nu mangler.

contemptum vbique religionis disseminando, quam prorsus euertere et e coetu animisque hominum extirpare,* contra cyclopicam barbariem morumque insolentiam regnis, ecclesiis ac politiis inferre conatur. Quod licet semper inde vsque ab initio mundj fecerit (neque enim vnquam ferias aget), tamen his vltimis temporibus omnium maxime suam sœ uitiam et tyran[n]idem aduersus pios (Deo ad malitiam et furorem eius propter scelera et iniquitates hominum conniuente) exercet, imo totum fere terrarum orbem seditionibus inuoluit et atrocissimis cladibus multiplicique miseria infestat et complet. Quæ mala cum nunc omnes propemodum regiones et prouincias etiam florentissimas peruagata sint, haud procul a nobis abesse, sed ceruicibus nostris imminere, sine vlla dubitatione nobis persuasum habeamus. Nam tametsi in hisce regnis, quæ nobis et multis piis viris ac doctis hospitia præbent, singularj Dej bonitate sonat adhuc incorrupta vox coelestis doctrinæ, et vna cum legum vinculis retinentur contra hostes euangelij veri cultus Dej, vera notitia eius et vera inuocatio, vigetque pax et concordia inter docentes et discentes: nihilominus tamen metuendum est, ne nostra securitate et ingratitudine erga Deum luce verbj diuinj, pace, honoribus et aliis huius vitæ præsidiis atque ornamentis spoliatj in regnum antichristj retrahamur, et atrocissima illa fame, quam contemptoribus verbj Dej minatur propheta Amos, præduraque sitj non panis et aquæ, sed veræ et salutaris doctrinæ pressi inexplabilj mulcta damnemur. Neque enim dubium est, quin hæc veniant mala et forte grauiora etiam (si qua grauiora esse possunt), nisi mature resipiscamus. Constat enim poenarum huius seculj tanto grauiorem semper secutam fuisse exag-[g]erationem, quanto maior inter homines securitas et diuinæ gratiæ verbique contemptus extitit, id quod et sacræ literæ testantur antiquitatisque monumenta et quotidiana experientia, rerum cunctarum magistra, clarius euidentiusque docet, quam vt vlla demonstratione sit opus.

Ne igitur hæc altius repetamus, præsentem rerum statum penitus intu[e]amur et consideremus inque vicinorum regnorum et prouinciarum clades et damna, quæ modo perpetiuntur, oculorum nostrorum animorumque aciem dirigamus, et, quam periculosa nunc appetant tempora quantisque difficultatibus vrgeamur, manifeste deprehendemus. Inter alia vero indicio nobis esse potest decessus

immaturus tot illustrium personarum ex regia familia, quas breui temporis spatio Deus ex hac lachrymosa valle in dulcem et coelestem patriam transtulit, ideo haud dubie in mediis huius vitæ laboribus obdormiscere voluit, ne graues afflictiones imminentes et ecclesiæ vulnera ac imperiorum ruinas cernerent. Miracula et res inusitatas ac stupendas, quæ passim hodie fiunt et conspiciuntur, nunc commemorare supervacaneum esse duco, quæ tamen et ipsa propter impietatem mundj humano generi vastitatem et regnis ac politiis exitium minantur et denunciant; ad quorum conspectum et cogitationem nemo, vt opinor, tam ferreus est, vt non moueatur et expauescat.

Hæc accuratius intuerj et mente com[p]te complectj nos decet, vt nos ipsos et alios ad ardentem inuocationem excitemus, qua apud Deum omnipotentem sedulo instemus, vt ipse pro sua immensa misericordia delicta nobis condonet, veræ pietatis studia religionisque decus tueatur et prouehat, hostium rabiem aduersus ecclesias, scolas et politias in hisce regnis optime constitutas et contra legitimi magistratus decreta sœuientem compescat, pacem atque tranquillitatem, qua nunc fruimur, diuturnam nobis nostrisque posteris esse velit nec vllis motibus turbari sinat. Regem nostrum clementissimum et illustrissimam reginam, iuniores item principes reliquosque liberos regios vna cum regni senatu prudentissimo et tota nobilitate florentes, saluos et incolumes anima, corpore et spiritu quam diutissime conseruet!

Vt autem hæc bona præcibus nostris animisque coniunctis a Deo impetremus, mala vero præsentia et imminentia depræcemur, nunc denuo ordinatj sunt tres solennes publicarum præcationum dies, videlicet 27. 28. 29. Martij, quibus frequenter nos conuenire oportet, vt vna cum aliis ecclesiis in Dania et Noruegia nostra vota coniungamus Deumque præcemur opt: max: veris gemibus et toto pectore cum pro aliis necessitatibus publicis et priuatis tum vero præcipue pro salute et incolumente serenissimj regis et illustrissimæ reginæ. Sed quia festum an[n]unctionis B: Mariæ dominicam Lætare et hos ipsos præcationum dies proxime præcedit, celebrari debet illud hoc anno ex mandato regiæ maiestatis non die Saturni, sed ipsa dominica Lætare, qua an[n]unctionis historia] Luc: 1. pro concione explicanda est, ne tot feriæ et vobis et auditoribus vestris molestæ sint. Pro singulis vero præcationum

diebus ordinatj sunt sequentes textus loco epistolæ recitandj et postea e suggestu pro concione tractandi: Primo die Osee 4: *Audite verbum domini*, usque ad illa verba: *Sed et pisces maris deficient*. Secundo die Osee 14: *Pereat Samaria*, usque ad illa verba: *Immortale¹ eius sicut vinum Libani*. Tertio die propo-natur psalmus totus 61: *Exaudi, Deus, depræcationem meam*. Euangelium vero primj diei Math: 7: *Omnis arbor bona bonos fructus facit*. Finis: *Discedite a me, qui operamini iniquitatem*. Secundi diei: De filio prodigo Luc: 15. Initium: *Homo quidam habuit duos filios &c*. Finis: *Quia filius meus mortuus est² et reuixit, perierat et inuentus est*. Tertii diei euangelium Iohannis 14: *Quodcunque petieritis in nomine meo, hoc faciam*, vsque ad hæc verba: *Non relinquam vos orphanos, veniam ad vos*. Ceterum conciones iam vobis præformare nolo, quod non sit, vt opinor, necesse, et, vt maxime velim, tamen id hac vice præstare non possum, temporis angustia exclusus propter varias occupationes et crebras interpellationes³. Id saltem peramanter vos rogo, charissimi fratres, mature vestris auditoribus significare velitis, vt ad præscriptum tempus et dies iam constitutos in templum de more consueto se congregent, auxilium diuinum imploraturi sacrasque conciones attentis auribus, pio pectore ac deuotis animis auscultaturi. Dominus Iesus Christus sua gratia nobis adsit, præces nostras exaudiat, et puros ac illibatos a doctrinæ corruptelis et vitiorum inquinamentis nos seruet, mentes nostras suo spiritu illuminet, et linguam atque omnes actiones nostras gubernet et moderetur semperque ad meliora prouehat, vt ipsi grata et nobis ac aliis salutaria dicamus et faciamus! Amen.

Ioannes Nicolai,
Asloiensis et Hamariensis dioecesium
superintendens.

¹⁾ Feilskrevet for: *Memoriale* (Vulgata).

²⁾ Vulgata: *Quia frater tuus hic mortuus erat*.

³⁾ Biskopen pleiede ellers selv at forfatte og lade trykke de bønner, som skulde bruges paa de offentlige bededage; man har udtrykkelig efterretning om 5 saadanne, for aarene 1589—93. Smlg. Y. Nielsens indledning til *Visitatsb.* s. 94.

**Sequitur epistolium D: Thomæ præpositi nostri, continens
exhortationem de iisdem.**

S: D:

Literas domini episcopi 7. Februarii sine cunctatione ad vos transferri curauit, vt in primis in eis . . . . .¹ et innotescerent. Facient enim mentionem inter alia pub[licarum] præcum dierum, quæ in breui ex mandato serenissimæ regiæ maiestatis solenniter sunt celebrandæ. Qua autem grauitate ac diligentia vestros auditores, vt ad harum dierum litaniarum celebrationem vñanimiter conueniant, admonitos velit, ipsimet ex literis istius boni virj, etiam me tacente, intelligere potestis. Sed tamen ratione officiali vos admonitos velim, vt vñusquisque vestrum hanc tam seriam hoc periculo tempore summe necessariam præmonitionem domini episcopi diligenter examinet et penitus introspiciat, si quidem ex ea percipere potestis, quam necessarium sit huiusmodj dies summa animi pietate peragere, modo iram Dej a nobis nostrisque auditoribus sublatam esse velimus. Nostrum profecto est vigilare pro grege dominj, vt adueniente calamitate oves nostræ fidej commissæ mature admoneantur, ne sanguis pereuntium e manibus nostris ab archipastore, filio Dej domino nostro Iesu Christo, in die restitutionis ouium requiratur. Sed quæ est compendiaria ratio placandi iratum Deum effugiendique poenas imminentes, certa cum ob peccata irascitur dominus, idque iuste consequens est vnicam esse placande iræ rationem? nimurum seria et salutaris ad Deum conuersio iuxta illud: *Conuertemini ad dominum, et salvi eritis vniuersi fines terræ.* Date operam, vt omnia iuxta magistratus præscriptum sum[m]a fidelitate exequuntur², ac curate, vt cum primis mihi rursus literæ domini superintendentis restituantur. Interim bene et fæliciter valete, fratres in Christo charissimi!

Cursim Solem 15. Februarii anno 1587.

Thoma[s]
Andreas v: additus.³

¹⁾ Aabent rum til 1 eller 2 ord, som afskriveren ikke har forstaaet. En del af rummet er af hr. Søfren udfyldt med ordet „contenta“.

²⁾ Hr. Thomas har utvivlsomt skrevet: exequantur.

³⁾ Vistnok afskriverfeil for addictus, og udtrykket en efterligning af det ciceronianske: vobis addictus.

XIII.

Anno 87 ipso die festo nativitatis Christi redditæ sunt mihi literæ clarissimi viri M: Ioannis Nicolai superintendentis nostri de tribus diebus p:¹ præcationum, vt sequitur.

Redditæ sunt mihi nudiustertius literæ reuerendi et clarissimi viri domini D: Pauli Mathiæ, Sielandiæ dioecesios episcopi vigilantissimi, breuiter quidem, sed pie, prudenter et amice scriptæ, quibus ex mandato regiæ maiestatis tres dies publicarum præcationum, 5. videlicet, 6. et 7. Februari: ordinat et instituit in hisce prouinciis apud nos solenniter celebrandos, quod epistolis suis ad alios quoque religionis inspectores in vtroque regno eum fecisse intelligo. Causæ vero, propter quas solennia vota præcesque nunc fiant, multæ et magnæ ac necessariæ, quarum hæc videtur esse præcipua, quod annus ille fatalis 88 nunc appropinquet, et ea sit temporis huius conditio, vt omnibus omnia impendeant mala, de quibus ingenio et multa solertia pollentes viri diuinoque spiritu afflati olim vaticinati sunt, quorum diuinationes veritati consentaneas esse præsens rerum status indicat.² Videmus enim et reipsa experimur, quantis aduersæ fortunæ fluctibus iactetur ecclesia, et quam immani odio seuiat ac grassetur in eam Diabolus cum suis organis, quantoque studio totus in hoc incumbat, vt publica pace et tranquillitate turbata discordiarum faces accendat et miserandas bellorum clades et omnis generis calamitates regnis ac politijs inferat. Etsi autem Dei opt: max: nutu et clementissimi regis nostri benignitate et munificientia pace nunc fruimur multisque beneficijs et honoribus et quidem ita, vt nulla nobis neque præsidia

¹⁾ D. e. publicarum.

²⁾ Om aaret 1588 havde allerede astrologen Johannes Regiomontanus († 1476) spaætet:

Si non hoc anno totus male concidet orbis,
Si non in nihilum terra fretumque ruet:
Cuncta tamen mundi sursum ibunt atque deorsum
Imperia, et luctus undique grandis erit.

Lignende spaadomme var udtalte af den lærde Henrik Rantzau. Da Fredrik II just døde dette aar, mente man i Danmark og Norge at have faaet stadfæstelse paa disse forudsigelser. (Smlg. Slange, Geschichte Christian des Vierten, durch J. H. Schlegel I, 66 fg.)

vitæ neque ornamenta desint: quia tamen oscitantes et ingratissimus, quin impij etiam et ab omni recte agendi viuendique ordine ac ratione alieni, nobis id omnino persuasum habeamus, atrocem illum humani generis hostem, Diabolum, minime ferias hinc agere, sed instar rugientis leonis circumcursitare et omnes mouere machinas, ut odium suum inueteratum, quod in nos clam struit, strictis mucronibus et cæde et sanguine tandem expleat. Remedium vero singulare [est], quod aduersus hæc mala sitienter expetamus et quo frequenter vtamur: ex fide profecta diuini auxilij imploratio constans et perpetua cum seria vitæ nostræ emendatione. Nulla enim re magis placatur diuinum numen flagitiis violatum quam seria et ardenti oratione. Ad præces igitur confugiamus et mature resipiscamus, nisi perpetuis miseriis vexari, insperatis et inextinguibiliibus malis opprimi atque in omnem æternitatem cruciari et affligi velimus.

Cæterum auditoribus vestris ad statutum tempus locumque consuetum conuocatis I. die recitandus et pro concione exponendus est textus Esai: cap: 5: *Nunc igitur habitatores Hierusalem, usque [ad] illa verba: Ne plua[n]t super eam imbre.* II. die Iohel 2: *Ergo dicit dominus: conuertimini ad me,* vsque ad illa verba: *Sacrificium et libamen domino Deo vestro.* III. die Esai: 49: *Laudate coeli,* vsque ad illa verba: *Muri tui coram oculis meis semper.* Conciones vero et præcationes vobis præformare non est necesse, cum reuerendissimus D: Doctor Paulus Matthiæ suas nobis propediem sit communicaturus.¹ Interim simul omnes in Christo &c.

Asloiae 4. die Decembr: anno 1587.

Quonam textu loco euangelij sif vtendum coram altari, cum primo quoque nuntio significabitur.

¹⁾ Dr. Paul Matssøns conciones paa de 3 nævnte bededage udkom i Kjøbenhavn 1588 (Bibl. Dan. I, 568). Ogsaa biskop Jens Nilssøn udgav i trykken den bøn, som han den 5. Febr. holdt i Oslo domkirke; et exemplar deraf er bevaret og er aftrykt i Y. Nielsens indledn. til Visitatsb. s. 92 fg.

XIV.

Bispens visitats paa anno 89.¹

Venerandis viris, doctrina et virtute ornatissimis dominis præpositis et pastoribus ecclesiarum in prouincia Schiensi, Thellemarcica et Bragenss[i] fideliss[i]mis, quibus hæ literæ destinatæ sunt, amicis et fratribus in Christo charissimis, Ioannes Nicolai Asloiensis et Hammeriensis diæcesium superintendens S: D:

Cum transacto iam aliquorum annorum spatio mihi religiosæ inspectionis causa redeundum est ad vestras ecclesias, fratres charissimj, rogo vos peramanter, vt consuetis in locis et tempore hic vobis præfinito equos et vehicula, quibus iter commode fieri possit, et si quæ sint alia, quorum indigeat visitationis vsus, mihi satis mature procurare et conferre velitis. Progrediar autem hoc ordine, et quidem breui, vt spero, temporis intercapedine, ne cuiquam sim molestior, ita vt die Louis proximo post Epiphanias, nempe 9. Ianuarij appropinquantis annj 1589², hinc iter ingressurus per prouincias Tonsbergensem et Brunlagensem, me quam ocissime conferam ad Hedanger.³ Quo cum die Martis 14. mensis eiusdem peruenero, postridie eius diei, videlicet 15. Ianuarij, inibi visitationis meæ initium faciam, quo die habita concione ad Gerpene properabo, cætum ecclesiasticum istius loci die Louis in templo salutaturus et e uestigio ciuitatem Schiensem accessurus, vt die Veneris in congressum et colloquium illius ecclesiæ veniam; sequenti vero die Saturni ad Bamble, vbi die Solis 19. Ianuarij visitationis ergo commorabor, ita tamen vt inde mox feria secunda, nempe die Lunæ, ad Drangedal proficiscar et postero die a concione isthinc ad Hollenne; quod iter tametsi non sine graui periculo et magna

¹⁾ I denne rundskrivelse til presterne gjør biskopen rede for sin reiseplan i anledning af den forestaaende visitats. Lignende visitatsbreve for flere af de følgende aar er meddelte i Y. Nielsens udgave af visitatsbøgerne. Om visitatseten i 1589 haves forøvrigt biskopens korte optegnelser under reisen (trykte i Y. Nielsens udg. s. 53—55).

²⁾ Biskopen reiste allerede den 7. janr. fra Oslo sammen med Axel Gyldenstjerne for underveis at kunne tilbringe et par dage paa Skjersnes ved Tønsberg ved en familiefest hos Axel Ugerup.

³⁾ D. e. Edanger (Eidanger; smlg. foran s. 18.)

difficultate molestiaque institui et confici potest¹, eo tamen, Deo propitio, contendam, modo integrum mihi fuerit per valetudinem et nulla mihi obstiterint impedimenta. Dominus Ioan[n]es² cum equitio mihi veniat obuiam die Martis in itinere, si me sibi volet hospitem et suæ ecclesiæ inspectorem die Mercurij, quod futurum spero. Porro, negotiis apud eum confectis, ad curionatum Bøø die Louis me deportabo. Vnde die Veneris finita concione ad Huidess progrederar, quo in loco dominica Septuagesima, nempe 26. Ianuarij, templum visitare et sequenti die ad Lauerdall iter dirigere ibique die Martis sacræ concionj ac piis præcibus indulgere necnon eodem die ad Fyrisdall excurrere in animo habeo; sed die Louis, sacris in templo peractis, proficiscar ad Vennie, ibi die Veneris in ecclesiastum inspecturus. Die vero Saturnj ad Hierdall, vbi die Solis 2. Februarij, ipso scilicet die purificationis, habebitur concio.³ Deinde sequentj feria ad Sillegiord, vnde die Martis ab concione ad Hitlerdall mihi procedendum est, vbi die Mercurij ecclesia congregata verbo Dei instituetur. Postea die Louis ad Seude, ibi die Veneris officium exsecuturus. Vnde die Saturnj ad parochiam Sansuer mihi iter est capessundum, vt die Solis 9. Februarij, nempe dominica Esto[t]e mihi, parochianos ibidem in æde sacra congregatos conueniam. Quo facto die Lunæ ad parochiam Lider regressus, ibique die Martis meo munere functus, ad parochiam Asche reuertar, vnde die Mercurij finita concione domum me recipiam, finem huic visitationi Deo fortunante imponam.

Significetis igitur quæso vestris ecclesiis, vt ad statutum tempus locumque consuetum frequentes conueniant, et non modo sacris concionibus diligenter audiendis præcibusque deuoto pectore fundendis vacent, verumetiam fidem et gratitudinem suam erga Deum et obedientiam erga ministerium verbi declarant. Quod vt commodius fiat, literæ præsentes acceptæ et perlectæ procedant ordine præscripto sine cunctatione cum proprio vestro famulo vel alioqui

¹⁾ I sin kortfattede reisedagbog bemærker biskopen om veien fra Drangedal til Hollen: „Saa saare ond veig, at ingen bisp, prouist eller souget haffuer den farit tilforn.“

²⁾ Hr. Jens Nilssøn i Hollen, se foran s. 19.

³⁾ Fra Vinje reiste biskopen ikke, som bestemt, til Hjartdal, men først til Seljord og derfra til Hjartdal. Forøvrigt blev den hele visitats holdt næagtig efter planen trøds veienes og aarstidens vanskelighed.

fide digno nuncio, quo satis mature parochianis et auditoribus vestris tempus visitationis innotescat. Dominus Iesus Christus vos vps cum familijs et ecclesiis vestris tueatur et conseruet incolumes quam diutissime! Fæliciter valete, amici et fratres in Christo charissimi!

Asloia die 22. Decembris anno 1588.

I. N. A.¹

XV.

Om bededage &c.

Nuper² celebrati sunt in Dania tres publicarum præcatiōnum dies ex mandato illustrissimi principis, regis electj Christianj 4., domini nostri clementissimi, quos cum non minus hic solenniter peragi velit eius maiestas in omnibus harum dioecesium ecclesiis quam alibi per totum regnum Noruegicum, huic edicto regio demisse humiliterque obtemperemus. Id enim vt nobis ipsis apprime vtile ac salutare est, ita Deo opt: max: longe gratissimum. Quare ad tempus infra scriptum consuetis in locis frequentes conueniamus, vt præcibus coniunctis diuinum auxilium imploremus et mala præsentia ac imminentia serio depræcemur. Est autem proximum triduum post Iudico, videlicet 17. 18. et 19. Martij, litaniis, vt vocant, seu solennibus præcibus nostris destinatum, tempus huic negotio, vt opinor, maxime commodum: id quod ex Thijlemarchia domum reuersus³ (vbi literas de his ipsis diebus præcationum ex consilio præsidis regij ordinandis nuper accepi) sine cunctatione vobis significandum duxj, nihil dubitans, quin auditores vestros ad obsequium Deo et magistratui præstandum crebris ac seriis cohortationibus sitis extimulaturi, et, vt id faciatis, vehementer vos oro atque obtestor. Dominus Iesus Christus excitet in nobis spiritum illum gratiæ et præcum et faciat nostras pondus habere præces. Cæterum textus ecclesiis vestris tempore iam præfixo proponendos eosdem vobis præscribo, quos reuerendus et clari[ssi]mus D: doctor

¹⁾ D. e. Ioannes Nicolai Asloensis.

²⁾ Nemlig 17. 18. og 19. februar 1589 (Danske kirkelove II, 457 fg.)

³⁾ Biskopen kom efter sin visitatsreise hjem til Oslo den 12. februar.

Paulus Mathias, Sielandicæ dioeceseos episcopus vigilantissimus, delegit, ita vt primo die pro concione explicetur locus Esa: cap: 57: *Et dixit: viam facite, præbete iter, vsque ad illa verba: Et flatus ego faciam.* Secundo die totus psalmus 130 de profundis. Tertio die 1. Thim: 2: *Adhortor igitur ante omnia.*¹

Simul omnes fæliciter valete &c.²

XVI.

Anno 1590.

Form om bøn for Skotter kong[en].

Paa hellige tre kongers dag anno 1590 i Londe kircke fick ieg proffuestens breff, indhollendis en form, som M: Iens, voris superintendent, haffde forscreffuet præsterne att bruge i kirckerne for øffuerigheden aff then aarsag, att Skaatter kongen var i Opslog oc ville da ned till Danmarck medt sin vng[e] drotning, drotning Anna, salig kong Frederickis daatter, oc hede kongen kong Iacop then 7. [!], oc M: Iong³ wijgde dem till hobe nest for iul i then gammel bisgaard.⁴ Oc lyde formen saa:

Eftter som wi haffue nu hørt Guds ord, saa ville wi fremdelis giøre vor bøn till den almectige Gud for all den dell, wi haffue behoff till liff oc siell. Først for Guds ords fremgang &c. Dernest lader oss bede for all christelig øffrighed och først for vor allernaadigste drotning, høyborne førstinde drotning Sophia, att Gud naadelig ville beuare hendis maiestat vdi languarende sundhed oc karskhedt oc velsigne hendis naade baade till liff oc siel. Lader os bede for vor naadigste herre, printz, høgborne første, hertogh Christian, vduald koning till Danmarck och Norge,

¹⁾ Den bøn, som biskopen paa disse bededadage holdt i Oslo domkirke, udgav han i trykken; den er astrykt i Y. Nielsens indledn. til Visitatsb. s. 93.

²⁾ Brevet maa være skrevet i slutningen af februar 1589.

³⁾ D. e. mag. George Young (Georgius Junius), som var med i kongens følge. Ifølge den gamle beretning om bryllupet, som er meddelt i Norske samlinger I, 471, var det imidlertid ikke ham, men kongens hofprædikant David Lyndsay (Lyndesius), som forrettede vielsen.

⁴⁾ Den gamle bispegaard tilhørte paa den tid (siden 1579) borgermester Kristen Mule. Prinsesse Anna havde boet der siden sin ankomst til Oslo.

att Gud vilde reger[e] hans maiestatt vdi sin opuext saa oc vdi sin gandske liffstidt formiddelst sin Helligaand, begaffue hans maiestatt medt visdom och forstandt, medt gudfryctighedt oc andre kongelige dygder till att staa sin[e] land och riger vell fore, Gud till ære, sig sielff till salighedt, sin[e] rigers indbøggere till trøst oc glæde oc en bistandig fredt oc rolighedt. Der nest lader oss ocsaa bede for de andre kongelige børn, de vnge herrer och frøickener, att de vdi Guds kundskab oc fryct kunde opuoxe, Gud till ære, t[h]ennom sielff till salighedt oc os alle till glæde oc gode. Oc i synderlighedt lader os bede den almectige Gud for høyborn første oc stormectige herre konge Jac op, kong i Skotland, oc hans maiestattis drotning, høgborne førstinde drotning Anna, fød aff kongelige blodt i Danmarck, att Gud for sin søns Christi skyldt vill giffue denom velsignelse oc lycke oc holde sin fredt offuer denom oc offuer de gode folk allsammen, som er medt thenom paa thenne deris reydse, att Gud naadelig vill beuare thennom alle vdi sin gudomlig beskyttelsse oc beskermelsse fraa syugdom oc kranckhedt oc all anden skade oc wlycke, att de maae komme beholene oc lyckelick till de steder, som de acter sig hen, then almectigste Gud till loff oc ære, thenom till løcke oc glæde oc os alle till gaffn oc gode. Her till bønhør os Gud fader for sin kiere søns skyldt! Lader os fremdelis bede Gud for Danmarckis oc Norgis rigers raadt, att den almectigste Gud vill giffue denom sin Helligaand, att de alting vdi regimentett aff Guds raadt saa beskicke kunde, att det maatte skie hans hellige ord oc kircke till forfremelsse oc disse riger oc lande till fredt oc rolighedt oc menigheden till trøst oc glæde &c. Der nest lader os bede for alle andre øffrigheds oc for mienig adell. Gud vere hos dem alle &c.

Eftter denne form oc maade kunde i formane ethers almue till att bede for øffrigheden.

XVII.

I7. Jan: [1590] fick ieg prouistens breff om bede dage, saa lyudindes som effterfølger.

Salutem ab eo, qui factus est nobis a Deo sapientia, iustitia, sanctificatio et redemtio! Ornatissimi viri ac fratres in Christo charissimi, literæ lectissimi viri D: magistri Ioannis Nicolaj, episcopi nostri dignissimi, mihi d: 1^a post Epiphanias traditæ sunt de tribus diebus publicarum præcationum, 2. 3. videlicet et 4. Febr: per totam Daniam solenniter celebratis¹, quas etiam iuxta serenissimi ac pientissimi regis senatorumque regnj seuerissimum mandatum apud nos (qua fieri potest) pietate ac diligentia celebrari oportet, præsertim cum huius periculoso temporis maximæ et variæ sint difficultates, quæ nos etiam merito ad orandum exuscitare deberent. Textus pro concione iuxta præformationem dominij S:² tractandi sunt hi sequentes: Primo die initium psalmi 6: *Domine, ne in furore tuo &c.* et sequentes tres versus. Secundo die ex Ieremia cap: 10: *Scio, domine, quia non est hominis via eius &c.* *Ne forte ad nihilum redig[as] me.* Tertio die postremi versus psalmi 32: *Intel[li]ectum tibi dabo &c vsque ad finem.* De his vt mature auditores vestros admonitos habeatis, obnixe rogo, et vulgus vestrum quam diligentissime in hisce litaniarum diebus suum faciat officium, vt nihil omnino intermittatur, quod [ad] gloriam Dej promouendam et ouium Christi v[est]ræ fidej comissarum salutem excitandam necessarium videatur. Dominus Iesus Christus adsit nobis nostrasque præces exaudiat et apud patrem promouere dignetur. Valete.

XVIII.

[Paabud om bededage 1591.]³

Anno 1591 then 19. Ianuarij bar her Lauritssis dreng

¹⁾ Vistnok feil i afskriften for: celebrandis.

²⁾ D. e. superintendentis.

³⁾ Smlg. N. Rigsregistr. III, 142.

paa Seude¹ mig itt mester Iensis breff om bede dage, som strengelige skulle hollis høttidelige then 8. 9. oc 10. Februarij, och her Thaamissis² breff medt, at wi i tij³ skulle liuse thenom oc vare almuen, adt de icke i samme bede dage forsømitt thenom att søge kirckien, høre flitelige Guds ord, siunge, lese, bede Gud om naade, giøre pønitens, efter att dett store oc languarendis onde oc vredesris, som wi lenge for vore synder haffue veritt truitt medt, beter sig nu att ville offuerkomme oss, att wi skulle flitteligen optegne alle thenom, som forsøme kirckien samme dage, att øffrigheden kunde faa der fatt paa oc faa straff, oc maa der ingen toll, steffnstue, brøllop, giestebudt eller arbeyd brugis de trey dage. Sum[m]a paa samme her Thomisis breff: att en huer ville betencke øffrighedens gudelig oc aluorlig beffaling, oc huad der hører till huer en sitt kald oc embede, att der io intet forsømes, som der hører till Guds ære oc menighedens salighedt, gaffn oc beste, att i medt allersørste vindskijbeligen tilholle eders almue oc sogenfolk, att de vden all forsømelsse och forhindring søge till kirckie i forbemeltt bededag att høre Guds ord oc giøre ther hiertelige bøner till herren wdi himelen, item att affbede Guds retferdige vrede oc straff, der wi lenge haffue verit truitt, oc maa skee nu henger os offuer hoffdit store landplager oc megit ont for vor[e] store groffue synder, der wi daglige sole os vdi; thi herren haffuer nu begynnt att betee os sin retferdige vrede medt jordens grøde, hand haffuer laditt forminskis. Huad vil ieg sc riffue om itt slags straff, effter alle creatur siunis att være vrede paa os arme syndere.⁴

XIX.

[Paabud om bededage 1592.]⁵

Anno 1592 24. Feb: fick bispens breff om dyre bede dage, som skulle hollis 13. 14. 15. Martij, och var medt det it exem-

¹⁾ Om hr. Laurits Matssøn i Saude se foran s. 4.

²⁾ Provsten Thomas Andersøn.

³⁾ D. e. itide.

⁴⁾ Slutningen mangler, da det næste blad er borte.

⁵⁾ Smlg. N. Rigsregistr. III, 232.

plar concionum tractandarum, som wi, ieg oc her Laurits paa Seude, skulle scriiffue, men den var her Iens paa Hollen skengt.¹ Och skulle de alle optegnis, som i samme dage kom icke till kircke. Conciones oc collecterne eller præcationes haffde docter Per Vinstrup, bisp i Kiøbihaffn, edicerit; texterne findis hos explicationes oc bønerne, alt i en bog.²

XX.

Anno 1593 then 12. Ianuarij fick ieg M: lenssis, vor superintendensis, breff om bededag³, lyudendis ord fraa ord som efterfølger, præter salutationem.

Reuerendi viri, fratres et amici in Christo charissimj! Heri meas ad manus peruenerunt literæ dominj doctoris Petri Winstrupij, Sielandicæ dio[e]ceseos episcopi vigilantissimi, quibus mihi significat ex mandato nobilissimorum regni proregum illustrissimi principis Christiani III, domini nostri clementissimj, solennes nobis litanias adulta hyeme in vtroque regno Daniae et Noruegiae habendas esse, quinto videlicet, 6. et 7. diebus Februarij annj 93, vt ecclesia vera animj humilitate coram Deo prostrata ultro et aperte magnitudinem præuaricationum suarum publice agnoscat et deploret, venienti fato lacrymosis præcibus oc[c]urrat, pia gratitudinis vota pro paterna ipsius misericordia et protectione persoluat et pro conseruatione deinceps ecclesiae et politiae nostrorumque omnium et singulorum incolumentate impetranda præces ex imo pectore fundat.

Delegit autem certas quasdam materias, quas existimat ecclesiæ Christi haud incom[m]o[de] proponi posse, hoc quidem ordine, vt primo die ex 2. Paralipom:⁴ 36 exemplum gentis Iudaicæ, horribiliter a Deo per Babilonos punitæ bello, fame, captinitate et exilio ob scelerum atrocitatem, tractetur, quorum exemplo nos, qui non minori securitate hodie torpemus, ad Dei reuerentiam et

¹⁾ Hr. Jens skulde altsaa beholde det trykte exemplar, efterat hr. Søfren og hr. Laurits havde afskrevet det til sit brug.

²⁾ Smgl. Bibl. Dan. I, 569.

³⁾ Smgl. N. Rigsregistr. III, 266.

⁴⁾ Paralipomena o: Krønikernes bøger.

cultum inuitati, caueamus, ne simili furore et proteruis verbis ἀνολεθρίᾳ nobis accersamus. Huius autem initium: *Zedechias fecit malum in conspectu dominij Dei sui nec eripuit¹ faciem Ieremiæ prophetæ &c.* Finis: *Tradidit omnes in manibus eius.* Loci vero 4 constituantur: I causas calamitatum apud Iudæos, de quibus ipsis sibi cladem et interitum furiose attraxerunt, commemorat, II diligentiam ad resipiscentiam, III exag[g]erat contemptum admonitionum diuinorum et extremam ingratitudinem erga pios oraculorum diuinorum interpretes, IIII modum horribilis poenæ et interitus gentis istius describit.

Secunda die pars psalmi 103 pro concione explicabitur de immensa et profusissima Dei bonitate et clementia erga miserum genus nostrum et massam hanc infirmam. Cuius initium in vers: 8: *Misericors et miserator dominus &c.* Finis vero erit vers: 18: *Memores mandatorum ut faciant ea.* Tributus est hic textus in tres partes: I Dei naturam et ingenium erga miseros peccatores, et dulcissimis epithetis et tribus elegantissimis similitudinibus graphicè depictam, ob oculos ponit; II pars descriptionem cont[i]net fragilitatis et vanitatis humanæ, tribus etiam comparatis adumbratam, mox consolationem tantæ miseriæ opponendam a perpetuitate misericordiæ et iustitiæ diuinæ subiungit; III docet, quibus tantæ clementiæ et bonitatis diuinæ amplitudo contingat, iis videlicet solum, qui syncero cordis affectu Deum timent, testamentum ipsius custodiunt et totam vitæ rationem ad præscriptum mandatorum diuinorum instituunt.

Tertiæ diei concio ex psalmo 122 sumitur, cuius initium erit: *Rogate quæ ad pacem sunt Ierusalem, vsque ad finem psalmi.* Continet autem tres partes vel 3 membra: I generalem adhortationem ad omnes pios, vt salutem et incolumitatem ecclesiæ et politiæ Deo præcibus ardentibus serio commendent; II tria potissimum nobis a Deo optanda et præcanda: 1. quæ ad pacem sunt Ierusalem, 2. vt sit pax intra muros, 3. prosperitas in pallatiis; III an[n]ectit duas rationes ab vtili, quarum prima est, vt multi ad agnitionem veritatis veniant et saluentur, altera vt . . . .² Dei, id est religio et verus Dei cultus, perpetuo inter nos conseruetur.

1) Feilskrevet for: erubuit (Vulgata).

2) Aabent rum til et ord, som afskriveren ikke har kunnet læse.

Hanc ipsius oeconomiam siue breuem dispositionem concionum habeatis, donec integrum explicationem nacti fueritis, Deo opt: max: commendati.

Asloiae die 15. Decembris anno 1592.

Textus concioni destinatus loco epistolæ singuli[s] diebus ante altare (vt moris est) recitatur euangelium 1° diei Matthei 3., cuius initium: *Videns autem multos phariseorum &c.* Finis: *Omnis ergo arbor, quæ non facit fructum bonum &c.* 2° diei euangelium Matth: 5: *Diligite inimicos vestros &c* vsque ad finem capitisi. 3° diei euangelium Luc: XI. Initium: *Iesus dixit discipulis suis: quis vestrum habebit amicum.* Finis: *Pulsanti aperietur.*

XXI.

**Anno 95 then 29. Ianuarii fick ieg bispens breff om bededage
saa lyudindis.¹**

Ex pii magistratus nostri sententia ordinatum constitutumque est, fratres charissimj, vt hoc anno tres publicarum præcationum dies consueta solennitate celebrentur, 24. videlicet, 25. 26. Martij, cumque dies ij^{da} rogationum incidat in festum annunciationis beatæ seu incarnationis filii Dei, redemptoris et saluatoris nostri, solennis eius celebratio ad proxime præcedentem dominicam Oculi transferenda erit, reservato in aliud tempus euangeli de miraculo Christi excientis dæmonium.

Textum ecclesiæ singulis diebus proponendum subministrabit psalmus 51: *Miserere mei Deus, in tres partes diuisus, ita vt primo die sex primi versus tractentur, qui etiam loco epistolæ ante altare sunt recitandi.* Euangelium Lucæ 18: *Publicanus autem stans &c.* Finis: *Qui se humiliat, exaltabitur.* Secundo die eiusdem psalmi versus sex sequentes, qui etiam epistolæ.² Euang: vero Marci 11: *Amen dico vobis, quicumque dixerit monti &c.* Finis: *Remittat vobis delicta vestra.* Tertio vero die: *Docebo peccatores &c,* et sic deinceps versus sequentes vsque ad finem, quorum etiam vsus erit loco epistolæ. Euangelium Matth: 12:

¹⁾ Smlg. N. Rigsregist. III, 365.

²⁾ Her har afskriven udeladt noget: loco sunt recitandi el. lign.

Ecce seruus meus, quem elegi. Finis: Proferat ad victoriam iudicium.

Sed hæc omnia in domini doctoris Petri Vinstropij, viri vndiquaque doctissimi et omni laude dignissimi, concionibus pienissimis pariter atque euidentissimis magis elucebunt, quarum exemplaria aliquot vobis cum vicinis pastoribus communicanda. Rogo autem peramanter et hortor vos omnes et singulos, vt sincera vestra doctrina vitaque incorrupta non minus auditorum vestrorum commodo ac saluti quam propriæ incolumitati prospicere et consulere, breuiter munera vestra recte obire et omnes ministerij vestri partes in timore domini diligenter et fideliter exequi velitis. Deus, misericordiarum pater benignissimus et fons inexhaustus bonitatis vberrimus, vobis vestrisque ecclesiis adsit et suam gratiam largiatur! Amen.

Asloiae 16. Ianuarij anno 1595.

Ioannes Nicolai, Asloiensis
Hamerensis diæcesium superintendens.

Saa megitt aff proffuestens breff, som medfulde samme tids.

Att i forkynder aff prædicke stolen i tide, att menigheden kand vide, huor effter de skulle rette dennom. Tager oc ingen forsøm[melse] att optegne dennom, som vden loulige oc nødig forfald forsømme samme bededage, oc lader saa, en huer i sit gield, registerit komme kongl: matts: fogit til hende, saa finder hand vel raad till saadanne.

XXII.

Ian Urnis iuris diction.¹

Aar 97 13. Maj ieg fick ett breff, som her Tomis haffde wdsent, lyuddendis, att ærlig och velbyrdig mand Ian Wrne haffde tilschriiffuitt hannom 4. Maij, att kongl: matt: haffde hannom til- betroitt och beffalitt iurisdiction offuer præstmenden[e] i Brats-

---

¹⁾ Smlg. Johan Urnes forleningsbrev paa Bratsberg len og Gimse kloster af 12. april 1597 i N. Rigsregist. III, 467 fg.

bergss len och de andre tilligendis len, oc beffalet, wi derfore skulle suare samme gode mand oc forholle os emmod hannom med all tilbørlig ære oc lydighed, som dett sig burde, oc som wi ville forsuare for Gud och kongl: matt:

XXIII.

Forbud paa præsters saugbrug.

Den 30. Aug: [1597] fick ieg atter her Thommissis breff om forbud paa saugbrug, saa lyudendis, salutatione finita:

Mig er i dag, som er den 28. Augusti, tilhaande kommen erlig oc welbyrdig Ian Wrnis, kongl: matts: beffalindis mand offuer Bratsberg oc de tilligendis lens breff oc skriffuelsse, liudendis ord fraa ord som her epther følger:

Kiere her Thaamis, giffuer ieg ether venlig tilkiende, att ieg bekommett kongl: matts: min alle[r] naadigste herris schriffuelsse, formelendis oc indholendis, att ingen prouffuister, præster heller nogen giestlig [!] mand maa paa kirckiens eller de giestlige skoffue holde nogen saugquern, huorfore ieg paa kongl: matts: voris allernaadigste herris vegne vill haffue forbuditt i all Bratsberg len, att de her effter icke mue heller skulle bruge nogen saugmølle eller lade bruge paa nogen anden sauger nogitt saugtemmer, som huggis vdi nogen skou, wnder kongl: matts: hyllest oc naade, saa att huer kand vide sig her effter att rette oc for skade att tage vare. Beder ieg ede[r] gierne, att i ville schrifue en huer præst till i eders prosteri oc giffue dennom denne min miening tilkiende, saa de kannd vide dennom her effter att rette.

Hæc est summa.

XXIV.

At sogenpræster maa icke haffue deris egne søner till capelan.

Anno 1598 then 3. Maij kom der itt breff fraa bispen M: Iens om præste søner, lyudendis som effter følger:

Venerandis viris, dominis præpositis et pastoribus ecclesiarum

in his dioecesibus Asloensi et Hammariensi, fratribus et amicis
in Christo charissimis, S:

Qui toparcham nomine regis apud nos agit, vir optimus
Axelius Gyldenstierne misit ad me nuper literas domini doc-
toris Petri Vinstropij die 27. Nouembris anno proxime prece-
dente exaratas, quarum argumentum ex hoc descripto seu sequen-
tibus hisce verbis liquide agnosci poterit.¹

XXV.

[Paabud om bededage 1599.]

Aar 99 3. Ianr: fick ieg breffue om ijj bede dage, som skulle
holle[s], sc. 7. 8. 9. Febr: nest der effter, skulle effter kongl:
matts: beffaling hollis medt aluorlighed, gudelighed oc vindskij-
belighed. Da iblant anditt, som prouffuestens medfølgendis breff
indholt, var dette:

Sender den fromme mand bispen tuende exemplaria concio-
num litaniarum, som er domino Iohanni in Hollen, domino Laurentio in Søude tilskickitt, oc effterdi mig er ingen sent till
her Søren paa Bøø, kand her Laurits lade hannom vdskriffue
aff hans, om hannom saa siunis.

---

¹⁾ Derefter følger afskrift af Dr. Peder Vinstrups skrivelse, ord for ord
overensstemmende med Vinstrups skrivelse til biskopen i Aarhus af 14. august
1597, trykt i Danske kirkelove, udg. af H. F. Rørdam III, 8 (fra „Innotuit“
l. 3 f. n.)

Tillæg.

I.

Ljusning 4. adventz søndag 1628 i Bø kircke om Gaardens otte sang.

Bliver der ingen ottesang i Gaarden kircke¹ tilkommende julenat aff den aarsage, der kommer ganske faa folck at giøre sig umage faare om nattertide. Dernest kommer der icke flere end her kommer siden till hovitkircken. For det tredie kommer der natsiddende folck, saa Gud skeer ingen ære aff den ottesang. 4. er det kjøbsteds oc icke landzbyes skick at holle ottesang. Intet er bedre end at mand lader landzby vere l[andzby] oc kjøbsted k[jøbsted]. 5. er denne ottes[ang] allesteder afslagt øster i land[et] paa hederligere steder end her for bemelte aars[ag].² Derfore maa i nu vel sove ud, om i sidde noget længe om juleafften, oc komme saa ædrue till kircken jule morgen, naar klocken er slaget 7 eller 8, saa skall i faa Guds ord rundelige at høre medt Guds hjælp. Desligeste skall i være paaminte i Bø oc Lundeherrit, at i bær rundelige talglus til kircken nu i disse tilkommendis hellige dage, betænkendis, at aarit er langt oc Guds hus haver det behoff.

Bø, aar oc dag ut supra.

Frantz Mickelssøn.

Egen hand.

Domino episcopo ulterius significaturus, modo opus fuerit oc

¹⁾ Omtales i Eysteins Jordebog (s. 10) som Gordina kirkia, af biskop Jens Nilssøn (Visitatsb. s. 15) som „en capel vid naffn Gaardene“. Den laa paa Gaarden (i den nye matrikel: Gaara) i Bø hovedsogn. I slutningen af forrige aarhundrede prædikedes der én gang om aaret for Ulefos verks folk; kirken omtales da som en „elegant træbygning“, men i forfalden tilstand (H. J. Willes Optegnelser om Telemarken, udg. af L. Daae, s. 37). Den nedreves i 1850.

²⁾ Imidlertid holdtes endnu ved enden af det 18. aarhundrede ottesang første juledag i Gaardens nabokirke Nes, annexkirke til Saude, hvorom H. J. Wille (l. c.) bemerker, at den „for sin misbrug burde afskaffes, da folk derved har sat livet til“.

nogen vil gjøre sig for gumphøy. Er oc denne ottesang alle steder afflagt øster i landet paa landtzbyen for bemelte aarsagers skyll.¹

II.

Aar 1640 den 19. octobris bekom jeg proustens H: Jørgens² bref Ijudendes om degnetold oc kircketjenisten som æfterfølger.

Salutem et officiosum cultum cum debita gratiarum actione!
Viri venerandi, domini pastores agri hujus inferioris Tellemarchiæ,
fratres in Christo plurimum honorandi! Jeg giver eders kjærlig-
hed hermed vænligent at forståndige, at jeg den 7. octob: forskinet
haver bekommitt vor gunstige landzherris scriptelig villie oc befal-
ling i æfterfølgende maade:

Præfixa salutatione &c. Giver jeg eder vænligent tilkjænde,
kjære her Jørgen Knudtzøn, at det af mig oc bispen er be-
rammet, at præsterne skulle opbære degnepengene, som almuen
udi hvært gjeld skal udgive, hvorfore jeg beder eder, at i udi
eders prousti vilde befalle præsterne samme degnepenge at ind-
kræve oc dennem aarligen inden juel ved riktig register til eder
overleverer, saa i dennem til de fattiges forstandere udi Skien med
richtig bevis leverer, som dennem siden med øfrighedens raad skal
udbytte til di fattige skolebørn der sammesteds oc derfaare gjøre
tilbørlig regenskab.

Desligeste giver jeg eder venligent tilkjænde, at mig er faare-
bract, hvorledis en del af præsterne udi eders prousti allene
gjøre predicken udi en af deris kircker hver søndag oc dog saa

¹⁾ Hr. Frants er vistnok den Franciscus Michaelis, som 1594 var disci-
pel i latinskolen paa Vang ved Hamar (Jens Nilssøns Visitatsb. s. 312). Efter
først at have været prest i Drangedal (Løvenskiold, Bratsbergs Beskr. s. 142)
findes han som sogneprest i Bø 1610, da han indstevnedes for Oslo kapitel for
ugrundede sigtelser mod biskop Nils Klausen. Ved samme tid klagede al-
muen i Bø over, at han paa prædikestolen ofte „ligner dennem ved tyrker og
hedninger“ (Oslo kapitelsbøger). Ved biskop Glostrups visitats 1622 fik han
en skarp advarsel saavel for sit privatliv som sin færd som prest. Ogsaa i
1636 maatte biskopen paatale mangler ved hans embedsførelse. Ifølge B.
Svendsens utrykte prestehistorie blev hr. Frants „for urolighed og uskikkelig-
hed“ dømt fra embedet 1641 og døde 1651.

²⁾ Jørgen Knutssøn Gundersø var sogneprest i Skien 1628—59.

silde paa dagen anfanger, at tjenisten icke bliver fuldendiget før-end langt æfter middag, hvorfaare jeg beder eder venlig, at i dennem vilde tilholde sig at forholle æfter kon: ma: udgangne fordordninger [!] oc ordinanzen, som Christi tro hyrder egner oc vel anstaar, paa dæt jeg icke skal være foraarsaget der med paa høybemelte kon: ma: vegne at have saadan indseende, som manderne mig tilholle &c.

At forscrefne 2. puncter kommer over ens med originalen, efter hvilcke mine kjære medbrødre oc medarbeydere i herrens ord endeligen maa have sig at accommodere, som enhvær acter at forsvare oc undgjelde, bekjender jeg undertegnet.

Af Lunde præstegaard for Skien ut supra.

Jørgen Knudtzøn Gundersløf
med egen haand.

Udschriften:

Hederlige oc vellærde mænd, menige pastoribus udi nedre Tællemarchens prousti, mine kjære medbrødre, ganske venlig til efterretning.

Udgavens afvigelser fra haandskriftet.

Der er i udgaven indført regelmæssighed i anvendelsen af store forbogstaver og skiltegn.

Romertallene over de 25 afdelinger, hvoraf haandskriftet bestaar, er tilføiede af udgiveren. Det samme er ogsaa tilfældet med de overskrifter, som er indklamrede.

Overskrifterne ved stykkerne X, XVI, XXII, XXIII og XXIV staaer i haandskriftet ikke over stykket, men er med Søfren Søfrens-søns haand skrevne paalangs i morgen.

Hvor et ord eller bogstav, som mangler i haandskriftet, er tilføiet i udgaven, er det altid sat i klammer.

I det følgende opregnes de ændringer, som forøvrigt er foretagne. Ved de allerfleste tiltrænges ingen begrundelse, da der tydelig foreligger en skrivfejl. Enkelte fejl skyldes antagelig den omstændighed, at skriveren har misforstaet den embedsskrivelse, som han kopierede.

I efterstaaende fortegnelse anføres først udgavens, derefter haandskriftets text. Ved linjetællingen er anmerkningerne under texten ikke medregnede.

Side 5 Linje 8 f. n. forsømmils — forsømmigs.

- 9 — 17 — cap: 2: — Tim: 2:
- 11 — 2 f. o. 1579 — 1589. (Det rette aarstal fremgaar af biskop Jens Nilssøns Visitatsbøger s. 31.)
- 13 Linje 12 f. o. ab eo — ad eo.
- 13 — 13 — misericordia — misericordiæ.
- 13 — 17 — pontificorum — pontificorum.
- 13 — 18 — dissidiorum — desidiorum.
- 13 — 18 — squalentisque — sualentisque.
- 13 — 9 f. n. domino — dominio.
- 14 — 12 f. o. synergis — sinergis.
- 14 — 8 f. n. magnaue — maganaue.
- 14 — 3 — sicuti — secuti.
- 15 — 3 f. o. falsam — falsum.
- 15 — 2 f. n. proh — proch.
- 16 — 7 f. o. innumeris — immuneris.
- 19 — 12 — och — om.
- 20 — 12 — forfarer — for forfarer.
- 20 — 15 f. n. indzegler — endzegler.
- 26 — 3 f. o. barbariem — barbaricem.

Side 29 Linje 9 f. o. litaniarum — lætaniarum.

- 29 — 13 — domini — Tum. (Dette giver ingen mening. I hr. Thomas's skrivelse har visselig staaet Dñi, hvilket afskriveren, som ogsaa ellers har havt møie med at tyde sin original, har misforstaaet.)
  - 29 Linje 1 f. n. Foran „additus“ har staaet „ab“, hvorved er sat prikker, der betegner, at det skal udgaa.
  - 30 Linje 11 f. n. diuinoque — diuinique.
  - 30 — 8 — Etsi — Et si.
  - 31 — 6 f. o. quod — quam. (Haandskriftets læsemaade giver ikke mening, medmindre noget foran antages udfaldt („et perniciem“ el. lign.) Forf. har dog vistnok skrevet „quod“ og villet benytte det ciceronianske udtryk: odium struere in aliquem.)
  - 31 Linje 18 f. o. resipiscamus — reciscamus.
  - 33 — 10 f. n. munere — munerj.
  - 33 — 4 — vacent — vaccent.
  - 33 — 3 — declarant — declarant.
  - 36 — 8 — regimentett — regemintett.
  - 36 — 5 — menigheden — meningheden.
  - 36 — 4 — mienig — miening.
  - 38 — 7 f. o. vredesris — vredseris.
  - 39 — 6 f. n. Delegit — Deleget.
  - 40 — 7 f. o. resipiscentiam — rescipientiam.
  - 40 — 10 — describit — discribit.
  - 41 — 7 — Videns — Vident. (Smlg. Vulgata).
  - 42 — 2 — iudicium — iudicij. (Smlg. Vulgata, Matth. 12 v. 20.)
  - 42 Linje 9 f. o. commodo — commodi.
  - 43 — 13 f. n. mue — nu. (Haandskriftets læsemaade giver ikke mening. Forbindelsen „mue og (eller) skulle“ er ret hyppig.)
  - 43 Linje 4 f. n. till — ordet, der staar nederst i kanten af bladet, er næsten udslikt.
-

Navne- og sagregister.

Aker 19.	Gundersløf, Jørgen Knutssøn, provst 46. 47.
Akershus 7. 22. 24.	Gunnar Oterholt 11.
Anders, prest i Eidanger 4.	Gyldenstjerne, Axel 32. 44.
— Villumssøn, prest i Bamle 4.	Halvor Folkestad 11.
Anna, dronning af Skotland 35. 36.	Hardsyssel i Jylland 18.
Arbeidsfolk, arbeidsløn 22 fgg.	Hedanger se Eidanger.
Arrask (uld) 25.	Herlufsholm 18.
Asker 33.	Hitterdal 11. 20. 33.
Bamle 4. 32.	Hjartdal 33.
Bededagte 1567 3. 1568 3. 1570 4.	Hjort, Laurits, student 18.
1581 12. 1587 25. 1588 30.	— Rasmus, provst 18.
1589 34. 1590 37. 1591 37.	Hollen 4. 18. 19. 21. 32. 33. 39. 44.
1592 38. 1593 39. 1595 41.	Hospitalet i Oslo 19 fgg.
1599 44.	Hvidesø se Kviteseid.
Berg, Frants, biskop 3. 4. 6—8.	Jakob VI, konge af Skotland 35. 36.
10. 18.	Jens Jakobssøn, prest i Hitterdal 11.
Billeder i kirkerne 3.	— Jude, ridefoged 11.
Bjørn Anderssøn 3.	— Nilssøn, biskop 10—12. 17—
Bratsberg len 42. 43.	19. 21. 22. 28. 30—35. 38.
Bø i Telemarken 4. 10. 11. 17.	39. 42. 43.
19. 21. 22. 24. 33. 44. 45.	— Nilssøn, prest i Hollen 19.
Christiern, Christian se under K.	21. 33. 39. 44.
Danmark 7. 34. 37.	Jesuiter 12 fgg.
Degnetold 46.	Johannes se Jens.
Drangedal 18. 32. 33. 46.	— Regiomontanus 30.
Egteskab 6 fgg.	Juel, Ove 19. 22.
Eidanger (Edanger, Hedanger) 4.	Jørgen Jørgenssøn, prest i Skien 19.
18. 32.	— Knutssøn se Gundersløf.
Fermelse 17.	Kamelot 25.
Finn Sigurdssøn, provst 18.	Kapellaner 43.
Folkestad, gaard i Bø 11.	Kilianus 11.
Frants Mikelssøn, prest i Bø 45. 46.	Kirkernes istandsættelse 20. 21 fgg.
Fredrik II 16. 22. 30. 35.	— inventarium 20. 21 fgg. 25.
Fredriksstad 11.	Kirkegods 10. 43.
Fremmedartiklerne 4 fgg.	Kirkeklokker 25.
Fyresdal 33.	Kirkeregnskaber 24.
Gaarden kirke i Bø 45.	Kirketjenesten 46. 47.
Gjerpen 32.	

Kirkeverger 22—24.	Primklokke 25.
Kjørmysdag 3.	Rantzau, Henrik 30.
Kloster-Lasse 14.	Romerike 18.
Konkordiebogen 12 fgg.	Sandsvær 11. 33.
Kristiern, prest 11.	Saude i Telemarken 4. 11. 21. 33. 38. 39. 44.
Kristian III 16.	Seljord 11. 17. 33.
— IV 34. 35. 39.	Signe Gunnarsdatter 11.
Kristofer Norbagge, student 18.	Sigurd Pedersøn, prest i Tryg- stad 18.
Kviteseid 33.	Skien 3. 4. 19. 32. 46. 47.
Laardal i Telemarken 33.	Skiesyssel 1. 4. 6. 8.
Latinskole paa Vang ved Hamar 45.	Skjersnes 32.
— i Skien 46.	Skotland 36.
Laurits Hanssøn, prest i Seljord 11.	Sofia, dronning 35.
— Matssøn, prest i Saude 4. 11. 21. 37—39. 44.	Solum 3. 4. 19. 21. 29.
— Nilssøn se Kloster-Lasse.	Substans (blækpulver) 11.
Lier 33.	Sverige 3.
Lunde, Lundehered 11. 35. 45.	Svermere 4 fgg.
— prestegaard ved Skien 47.	Syvaarskrigen 3. 8 fgg.
Luther 14. 15.	Søfren Søfrenssøn, prest i Bø 1. 4. 11. 19. 21. 44.
Lykke, Jørgen 3.	Te Deum 8 fgg.
Lyndsay, David 35.	Telemarken 6. 8. 34. 46. 47.
Magnus se Mogens.	Thomas Andersøn, prest i Solum, siden i Skien 19. 21. 22. 29. 38. 42. 43.
Margrete Nilsdatter 18.	Trygstad 18.
Melanchthon 14. 15.	Tyskland 7. 13.
Messehagel 25.	Tønsberg 6. 18.
Messeserk 25.	Ugerup, Axel 32.
Mikel Hanssøn i Fredriksstad 11.	Urne, Johan 42. 43.
— student 18.	Valkendorf, Kristofer 3.
Mogens Eskildssøn, prest i Skien 3. 4.	Vederdøbere 5.
Mule, Kristen, borgermester 35.	Venstermand, Johan 3.
Munk, Kristiern 7. 8.	Vielse for kirkedøren 6 fgg.
Nes kirke i Saude 45.	Vinje 18. 33.
Nils Paulssøn, prest i Sandsvær 11.	Vinstrup, Peder, biskop 39. 42. 44.
— prest i Hollen 4.	Visitats, biskop Frants Bergs 1564 3. 1567 3. Jens Nilssøns 1574 10. 1579 11. 1583 17. 1589 32.
Nos, gaard i Drangedal 18.	Wittenberg 12.
Ornamenter i kirkerne 20. 22. 24.	Young, George 35.
Oslo 5. 10. 17. 19. 31. 35. —	
Bispegaard 35.	
Oterholt, gaard i Bø 11.	
Ottesang 45.	
Paul Matssøn, biskop 30. 31. 35.	
— student 18.	
Peder, prest i Sandsvær 11.	
Presters sagbrug 43.	

DIS-Danmark

SUEGTSFORSKERNE S

BIBLIOTEK